МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації

Кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Інструментальні та не інструментальні методи діагностики відвертості особи»

Здобувача вищої освіти
другого(магістерського) рівня
ПСМз-22-2 групи,
спеціальності 053 «Психологія»
ОПП «Психологія. Психологія бізнесу» _____ **О.О. Кабанець**
підпис здобувача вищої освіти

Науковий керівник _____ **І.О. Пєтухова**
підпис наукового керівника к.пед.н., доцент

Гарант освітньо-професійної
програми _____ **О.О. Нежинська**
підпис гаранта ОПП к.психол.н., доцент

Допущено до захисту за рішенням кафедри
психології, педагогіки та соціології
протокол від «01» грудня 2023 р. № 7

Завідувач кафедри _____ **І.О. Пєтухова**
підпис к.пед.н., доцент

Ірпінь – 2024

Реєстрація № 6 18.01.24 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки: *до захисту* _____ _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 92 13.02.2024 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____С.І. Корсун

Члени комісії: _____О.О. Нежинська

_____Л.В. Романюк

_____М.Ю. Заушнікова

_____ О.Т. Львовкіна

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації

Кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма «Психологія. Психологія бізнесу»

Затверджую:
Завідувач кафедри психології,
педагогіки та суспільних дисциплін
_____ І.О. Пєтухова

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувача вищої освіти Кабанця Олексія Олексійовича

1. Тема кваліфікаційної роботи:
«*Інструментальні та не інструментальні методи діагностики відвертості особи*», затверджена наказом ректора № 1216 від 17.11.2022.

2. Термін подачі закінченої роботи – 25.12.2023.

3. Цільова установка полягає у визначенні та систематизації теоретичних засад застосування інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи, дослідженні ступеня відвертості особи засобами психодіагностичного (опитувальники «MMPI-2», «Mini-Mult») та поліграфологічного інструментаріїв, та розробці пропозицій щодо використання поліграфологічних та психодіагностичних методів діагностики відвертості особи у різних сферах суспільного життя.

3.1. Метою роботи є теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей використання інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи, з'ясування їх значення та актуальності, розробка рекомендацій щодо їх використання.

3.2. Об'єктом дослідження є методики діагностики відвертості особи.

3.3. Предметом дослідження є інструментальні та не інструментальні методи діагностики відвертості особи.

3.4. Базою дослідження виступає Державний податковий університет та Вищий антикорупційний суд.

4. Зміст кваліфікаційної роботи. Дослідження складається із 3 розділів, кожен із яких, у свою чергу, має підрозділи та висновки до кожного підрозділу,

загальних висновків до роботи, списку використаних джерел та додатків.

5. Календарний план виконання роботи:

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел та складання плану роботи	30.10.2022	10.11.2022
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання її керівнику	30.03.2023	30.12.2022
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання її керівнику	30.06.2023	01.03.2023
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання її керівнику	29.09.2023	10.06.2023
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	20.10.2023	28.10.2023
6.	Отримання відгуку керівника роботи	20.12.2023	20.12.2023
7.	Публікація тез та статей згідно теми роботи	до 20.12.2023	20.04.2023 28.04.2023 06.10.2023 17.01.2024
8.	Попередній захист роботи	01.12.2023	24.11.2023
9.	Отримання відгуку (зовнішньої рецензії)	до 15.01.2024	до 15.01.2024
10.	Допуск роботи зав. кафедри до захисту	до 15.01.2024	до 15.01.2024
11.	Захист роботи	13.02.2024	13.02.2024

6. Дата видачі завдання «19» грудня 2022

7. Керівник кваліфікаційної роботи _____ І.О. Пєтухова

8. Керівник освітньо-професійної програми _____ О.О. Нетинська Л.В. Романюк

9. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ О.О. Кабанець

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження полягає у тому, що нещирість (неправда) є соціальним явищем та супроводжує людство протягом усього часу нашого усвідомленого існування. Виявлення нещирості особи та протидія їй із плином часу набувають усе більшої актуальності. Із цією метою нині використовуються, інструментальні та неінструментальні методи детекції брехні, які застосовуються як комплексно, так і автономно, та покликані діагностувати правдивість особи щодо різних сфер суспільного життя), виявити приховувану інформацію, схильність до девіантної поведінки тощо.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей використання інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи, з'ясування їх значення та актуальності, розробка рекомендацій щодо їх використання. Для досягнення вказаної мети, нами було поставлено такі завдання: (1) визначити теоретичні засади (шляхом визначення основних ідей, ключових понять та категорій створити концептуальну основу) застосування інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи; (2) емпірично дослідити ступінь відвертості особи засобами психодіагностичного (опитувальники «MMPI-2», «Mini-Mult») та поліграфологічного інструментаріїв; (3) розробити пропозиції щодо використання поліграфологічних та психодіагностичних методів діагностики відвертості особи у різних сферах суспільного життя.

Предметом дослідження є інструментальні та не інструментальні методи діагностики відвертості особи. Об'єктом дослідження є методики діагностики відвертості особи.

Дослідження здійснювалося на базі Державного податкового університету та Вищого антикорупційного суду щодо студентів та працівників апарату суду.

Запропоновані рекомендації, одержані в ході проведення дослідження, щодо (1) можливостей використання комп'ютерного поліграфа та отриманих із

його допомогою результатів у суді; (2) можливостей та перспектив практичного поєднання психодіагностичних, профайлінгових та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи під час рекрутингу; (3) створення опитувальника для проведення опитування з використанням комп'ютерного поліграфа під час рекрутингу, можуть стати основою для створення єдиного нормативно-правового акта, який би на законодавчому рівні регулював сферу детекції нещирості особи, можуть бути використані для створення нового або доповнення вже існуючих опитувальників для проведення опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа та потенційно можуть бути включені в програму підготовки «профайлерів» та «поліграфологів», із метою поглиблення знань у сфері виявлення нещирості особи та формування необхідних професійних компетентостей.

Ключові слова: нещирість, відвертість, правдивість, поліграф, опитувальники, психодіагностика, рекрутинг, розслідування злочинів, докази у суді, службові розслідування.

ABSTRACT

The relevance of the research lies in the fact that insincerity (falsehood) is a social phenomenon and accompanies humanity throughout our conscious existence. Detecting a person's insincerity and countering it are becoming more and more important over time. For this purpose, instrumental and non-instrumental methods of lie detection are currently used, which are used both comprehensively and autonomously, and are designed to diagnose the truthfulness of a person in various spheres of social life), reveal hidden information, tendency to deviant behavior, etc.

The purpose of the research is theoretical and methodological substantiation and empirical study of the peculiarities of the use of instrumental and non-instrumental methods of diagnosing the frankness of a person, clarifying their meaning and relevance, developing recommendations for their use. To achieve this goal, we set the following tasks: (1) to determine the theoretical foundations (by defining the main ideas, key concepts and categories to create a conceptual basis) of the use of instrumental and non-instrumental methods of diagnosing the openness of a person; (2) to empirically investigate the degree of openness of a person by means of psychodiagnostic (questionnaires – MMPI-2, Mini-Mult) and polygraph instruments; (3) to develop proposals for the use of polygraph and psychodiagnostic methods of diagnosing a person's openness in various spheres of social life.

The subject of the study is instrumental and non-instrumental methods of diagnosing a person's openness. The object of the study is methods of diagnosing the frankness of a person.

The research was conducted on the basis of the State Tax University and the High Anti-Corruption Court regarding students and employees of the court apparatus.

Proposed recommendations obtained in the course of the study regarding (1) the possibilities of using the computer polygraph and the results obtained with its help in court; (2) the possibilities and prospects of a practical combination of psychodiagnostic, profiling and polygraphological methods of diagnosing a person's openness during recruitment; (3) the creation of a questionnaire for conducting a

survey using a computer polygraph during recruitment, can become the basis for the creation of a single normative legal act that would regulate the field of detection of insincerity of a person at the legislative level, can be used to create a new one or supplement existing ones questionnaires for conducting a survey with the help of a computer polygraph and can potentially be included in the training program for "profilers" and "polygraph examiners", with the aim of deepening knowledge in the field of identifying a person's dishonesty and forming the necessary professional competencies.

Key words: insincerity, frankness, truthfulness, polygraph, questionnaires, psychodiagnostics, recruiting, criminal investigation, evidence in court, official investigations.

ЗМІСТ

ВСТУП……...10

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ВІДВЕРТОСТІ ОСОБИ……..13

1.1. Психологічна сутність та співвідношення понять «неправда», «брехня», «відвертість», «нещирість», «правдивість»…….13

1.2. Виникнення та становлення інструментальних методів діагностики змін психофізіологічних показників людини за допомогою поліграфа. Актуальність та сфери застосування поліграфа…….16

1.3. Історія появи та розвитку психодіагностичних методів виявлення нещирості особи……..…..25

1.4. Не інструментальна діагностика відвертості особи (профайлінг): поняття та історія становлення. Сфери застосування профайлінгу та основні вимоги до профайлера…….…29

Висновки до Розділу 1……...…32

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ВІДВЕРТОСТІ ОСОБИ……..34

2.1. Психодіагностичні методики, застосовні для діагностики відвертості особи.…….....34

2.2. Аналіз можливості поєднання психодіагностичних та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи ……...41

Висновки до Розділу 2……...43

РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ВІДВЕРТОСТІ ОСОБИ……..45

3.1. Рекомендації щодо можливості використання комп’ютерного поліграфа та отриманих із його допомогою результатів у суді……45

3.2. Рекомендації щодо практичного поєднання психодіагностичних, профайлінгових та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи під час рекрутингу…….64

3.3. Рекомендації до створення опитувальника для проведення опитування з використанням комп'ютерного поліграфа під час рекрутингу…….65
Висновки до Розділу 3……...67
ВИСНОВКИ……..70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….74
ДОДАТОК А …….79
ДОДАТОК Б ……...104
ДОДАТОК В ……...128

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нещирість (неправда) є соціальним явищем та супроводжує людство протягом усього часу нашого усвідомленого існування.

Виявлення нещирості особи та протидія їй із плином часу набувають усе більшої актуальності. Із цією метою нині використовуються, інструментальні та неінструментальні методи детекції брехні, які застосовуються як комплексно, так і автономно, та покликані діагностувати правдивість особи щодо різних сфер суспільного життя), виявити приховувану інформацію, схильність до девіантної поведінки тощо.

Методологічну основу детекції правдивості особи, включно із психодіагностикою, профайлінгом та поліграфологічними опитуваннями, становлять дослідження таких вчених, науковців, психологів та філософів: К. Гуревича, С. Рубінштейна, В. Дюка, Л. Бурлачука, Р. Немова, О. Бадольова, В. Століна, М. Шавардіна, В. Вундта, Ф. Гальтона, А. Біне, Т. Сімона, Я. Морено, Т. Бонда, Ч. Ломброзо, Г. Айзенка, Е. Кречмера, К. Леонгарда, З. Фрейда, К. Юнга, Д. Брассела, П. Екмана, Д. Дугласа, С. Хатуей, Дж. Мак-Кінлі, Д. Корольова, О. Морозової-Ларіної, К. Малишевої, Н. Завязкіної, О. Виноградова, О. Кришовської, О. Орел, О. Бурлачука.

Методи діагностики відвертості особи не знайшли широкого вивчення в науковому середовищі України, що призводить до проблем під час їх практичного застосування. Разом із тим, на сьогодні в Україні відсутнє уніфіковане нормативне-правове регулювання сфери діагностики відвертості особи, а лиш існують підзаконні нормативно-правові акти, які лиш частково регулюють галузь діагностики правдивості особи у вузькому професійному колі (в основному це правоохоронна сфера). Указані фактори та величезний інтерес до вивчення проблеми правдивості особи та методів її діагностики, стали визначальними мотиваторами щодо вибору теми нашого дослідження: «Інструментальні та неінструментальні методи діагностики відвертості особи».

Об’єктом дослідження є методики діагностики відвертості особи.

Предметом дослідження є інструментальні та не інструментальні методи діагностики відвертості особи.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей використання інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи, з'ясування їх значення та актуальності, розробка рекомендацій щодо їх використання.

Для досягнення визначеної мети, нами було поставлено такі **завдання:**

- визначити теоретичні засади (шляхом визначення основних ідей, ключових понять та категорій створити концептуальну основу) застосування інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи;

- емпірично дослідити ступінь відвертості особи засобами психодіагностичного (опитувальники «MMPI», «Mini-Mult») та поліграфологічного інструментаріїв;

- розробити пропозиції щодо використання поліграфологічних та психодіагностичних методів діагностики відвертості особи у різних сферах суспільного життя.

Під час дослідження було використано такі **методи:**

- за допомогою теоретичного методу простежено історію виникнення та становлення методів діагностики відвертості особи;

- емпіричні методи (спостереження, анкетування, вивчення показників) були застосовані для здійснення порівняння результатів використання психодіагностичних та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що запропоновані нами рекомендації щодо (1) можливостей використання комп'ютерного поліграфа та отриманих із його допомогою результатів у суді; (2) можливостей та перспектив практичного поєднання психодіагностичних, профайлінгових та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи під час рекрутингу; (3) створення опитувальника для проведення опитування з використанням

комп’ютерного поліграфа під час рекрутингу, можуть стати основою для створення єдиного нормативно-правового акта, який би на законодавчому рівні регулював сферу детекції нещирості особи, можуть бути використані для створення нового або доповнення вже існуючих опитувальників для проведення опитування за допомогою комп’ютерного поліграфа та потенційно можуть бути включені в програму підготовки «профайлерів» та «поліграфологів», із метою поглиблення знань у сфері виявлення нещирості особи та формування необхідних професійних компетентостей.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі Державного податкового університету та Вищого антикорупційного суду щодо студентів та працівників апарату суду.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та висновки, отримані нами в ході дослідження, було опубліковано у відповідних тезах та статтях.[4, 5, 30, 31]

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 60 аркушах. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 134 аркуші.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ВІДВЕРТОСТІ ОСОБИ

1.1. Психологічна сутність та співвідношення понять «неправда», «брехня», «відвертість», «нещирість», «правдивість»

Оскільки метою нашого дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей використання інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи, з'ясування їх значення та актуальності, розробка рекомендацій щодо їх використання, на нашу думку, першочергово необхідним є визначення психологічної сутності та змісту таких понять як «неправда», «брехня», «відвертість», «нещирість», «правдивість» та їх співвідношення, адже саме цими категоріями ми оперуємо в процесі дослідження.

Загальнофілософські уявлення про таку категорію як «брехня» визначають її як межу між мораллю, нормою, правдою, які є фундаментальними цінностями буття.

Брехня як соціальне явище є невід'ємною складовою нашого життя, оскільки вона може існувати виключно в середовищі соціальної взаємодії людей, є похідною від людини.

У науковій літературі існує безліч визначень, якими позначають поняття «брехня».

Так, згідно психологічної теорії О. Ліпмана, брехня є вольовою дією, яка спрямована на результат.[16]

Згідно визначення В. Штерна, брехня є усвідомлене неправильне твердження, інструмент уведення в оману інших задля досягнення власних завдань.[18]

Також існує визначення, що брехня це умисна спроба, яка здійснюється без дозволу та попередженняя, сформувати в іншої людини переконання, яке є завідомо неправильним для мовця.[17]

Натомість В. Знаков тлумачить брехню як умисне усвідомлене викривлення відомої суб'єкту комунікації інформації з метою ввести співрозмовника в оману. Обман і брехня виникають у ситуації зіткнення інтересів, моральних норм декількох людей, де неможливе досягнення бажаного результату іншим шляхом.[15, с. 9-16]

На побутовому рівні, у свідомості людини вона завжди асоціюється із вчиненням негативних дій, що не схвалюються суспільством, які спрямовані на свідомість інших людей.[34]

Щодо надання визначення іншим категоріям варто зазначити, що:

- «брехня» – це те, що не відповідає правді; синонім – неправда. Брехні (множ.) – вигадки, плітки;

- «неправда» – це (1) те, що суперечить правді, істині; синонім – брехня; (2) несправедливі, нечесні, шахрайські вчинки; обман; протилежне – правда;

- «правдивість», похідне від «правдивий» – такий, що (1) відповідає правді, істині; (2) говорить правді, чесний, справедливий; (3) справжній, явний;

- «нещирість», похідне від «нещирий» – такий, що приховує свої справжні думки, почуття, наміри; лицемірний;

- «відвертість», властивість, похідне від «відвертий» – такий, що (1) щиро виявляє почуття, думки; (2) неприхований, незамаскований, помітний для стороннього ока;

- «щирість», властивість, похідне від «щирий» – такий, що прямо, безкорисливо, чистосердечно висловлює свої почуття, відвертий, правдивий.[42]

Отже, виходячи із вказаних визначень, можна стверджувати, що (1) поняття «брехня» та «неправда» з одного боку, та (2) поняття «відвертість», «правдивість», «нещирість» з іншого боку, як властивості особи, є синонімами та можуть застосовуватись незалежно одне від одного, при цьому, позначаючи одні й ті ж самі явища.

Досліджуючи передумови виникнення брехні як соціального явища, вчені виокремили такі чинники, що їй сприяють: (1) біологічні, (2) соціальні, (3)

особистісні, (4) ситуативні, (5) емоції, які виникають унаслідок почуття провини, страху, загрози, заздрості, відповідальності, співчуття та піклування.

Залежно від мотиваційних чинників, виділяють такі основні різновиди брехні:

- задля збереження соціальних зв'язків та статусу в суспільстві;
- задля самозахисту та підримання рівня самооцінки;
- задля допомоги іншим;
- задля досягнення власних цілей та задоволення власних потреб;
- задля самопрезентації та формування в інших позитивного враження.

Уважається, що брехні властиві три основні ознаки: усвідомлення брехливості, намір увести в оману, доцільність.[7]

Мета брехуна – за допомогою вербальних і невербальних засобів дезінформувати партнера, ввести його в оману щодо реальної ситуації в значущій для комунікаторів предметній сфері.

Нещирість, брехня, обман об'єктивно існують у всіх сферах життєдіяльності людини, вчинені як у корисливих цілях або, так звана, «брехня в порятунок». Але які б цілі брехня не переслідувала, людина завжди прагнула пізнати істину, протягом століть відшукуючи і удосконалюючи прийоми її виявлення.[9, с. 246-252]

Психологічний інструментарій діагностики відвертості особи нині має широке коло застосування до різних суспільних відносин.

Так, психологічна оцінка відвертості особи активно використовується у сфері приватного та сімейного життя, при підборі персоналу та рекрутингу для проходження служби у війську та правоохоронних органах, для вирішення проблемних корпоративних питань, а також для встановлення істини під час доказування у суді. [19]

1.2. Виникнення та становлення інструментальних методів діагностики змін психофізіологічних показників людини за допомогою поліграфа. Актуальність та сфери застосування поліграфа

Століттями людство шукало дієві способи виявлення обману та перевірки відвертості особи, і це було зумовлено різноманітними інтересами, зокрема: державної безпеки, службовою необхідністю, займаною посадою, володінням певною важливою інформацією, приватними інтересами, інтересами розслідування злочинів, виявлення подружніх зрад, шпигунів тощо.

Із цією метою використовувались різні способи і методи, не завжди гуманні: контроль слиновиділення (Стародавній Китай, середньовічні Англія та Іспанія), контроль тремору рук (Африка), контроль мімічних проявів (Спарта та Давній Рим), мануальний контроль пульсу (Давня Персія та Давня Греція) та ін.[29]

Однак, із розвитком науково-технічного прогресу, у XVIII столітті, актуальності та розповсюдження набули наукові підходи щодо виявлення нещирості людини. Саме у цей час з'явилися перші обґрунтовані природно-науковими теоріями інструментальні методи діагностики обману (полягали у реєстрації змін фізіологічних параметрів тіла людини), у витоків яких стояли такі видатні вчені як: Д. Хавкінс (уперше, у 1804 р., застосував у науковому середовищі поняття «поліграф», однак, тоді воно було застосоване на позначення машини, що створювала точні копії рукописних текстів); Д. Ларсон (уперше використав термін «поліграф» для означення приладу, який діагностував неправдиву інформацію); А. Моссо (уперше здійснив інструментальну детекцію неправдивої інформації за допомогою винайденого ним пристрою – плетизмографа, що графічно реєстрував зміни об'єму кінцівок тіла людини, унаслідок різного наповнення судин кров'ю, зумовленого емоційним напруженням людини: чим воно вище, то більше крові проходить судинами і зміни розмірів кінцівок більш виражені та навпаки, що він детально висвітлив у своїй праці «Страх» 1875 р., зокрема, він писав, що тиск крові в

судинах людини і частота пульсу змінюються залежно від зміни її емоційного стану, зокрема, страху. У результаті проведених експериментів учений дійшов висновку: «Якщо страх є суттєвим компонентом брехні, то такий страх можна виокремити». Його ідеї стали фундаментом подальших досліджень із застосуванням подібних технічних приладів, які виявляли приховану людиною інформацію за її психофізіологічними реакціями і фактично дали початок формуванню такої науки як *«психофізіологія»*; (4) Ч. Ломброзо (відомий теоретик та практик у галузі кримінології, він першим застосував технічні засоби реєстрації фізіологічних змін тіла людини під час розслідування поліцією злочинів. Із цією метою він використовував власний прилад – гідросфігмограф, який вимірював зміни артеріального тиску частини тіла, зануреної в ємність із водою. Свої досягнення в галузі виявлення обману вчений у 1885 р. опублікував у 2-му виданні своєї книги «Злочинна людина». Ч. Ломброзо є першим практиком, якому вдалося довести в суді невинуватість обвинуваченого у вчиненні злочину за допомогою інструментальних методик діагностування неправди та практично продемонструвати, що контроль фізіологічних реакцій людини може привести не лише до виявлення інформації, яку вона приховує, а й, що є не менш важливим, сприяти встановленню непричетності підозрюваного до вчиненого правопорушення); (5) В. Марстон (займався дослідженням проблематики надання неправдивих свідчень у суді та проводив власні інструментальні дослідження, застосовуючи сфігмоманометр. Саме з ім’ям В. Марстона пов’язується термін «детектор брехні», коли у 1921 р. газета «Boston Sunday Advertiser» назвала його винахідником психологічного «детектора брехні»).[13]

Автором першого серійного поліграфа був Л. Кілер: він у 1928 р. запатентував технічний засіб власної розробки під назвою «поліграф», та встановив певні технічні вимоги до цього пристрою, зокрема, наявність каналів реєстрації верхнього та нижнього дихання, електричної провідності шкіри, артеріального тиску та пульсу, які збереглися дотепер.

Першим поліграфологом на державній службі став Е. Коффі – він започаткував застосування поліграфа органами державної влади.[3]

У незалежній Україні приватні послуги з детекції брехні почали надаватися у 1998 р., але сам «детектор брехні» з'явився ще в 1997 р.[29]

Українські вчені також здійснили свій вклад у розвиток *«психофізіології»* – науки, що вивчає закономірності співвідношення психологічного і фізіологічного для встановлення психофізіологічних механізмів життєдіяльності у поведінки, розвитку, навчання та праці людини. Так, у 2001 р. у Національної академії внутрішніх справ запатентували новітній принцип дії мовленнєвого поліграфа, що полягає в апаратному аналізі фізичних характеристик усного мовлення особи (середня частота основного тону, інтервал змінення частоти основного тону, загальна тривалість мовлення, кількість пауз, латентний час відповіді, темп та інтенсивність мовлення, порізаність (дисперсія) мелодичної кривої, просодичний тембр мовлення, зашумлення спектра, формантна структура тощо) за спеціальною методикою.[36]

Як вказано вище, в Україні детектор брехні почав застосовуватися спочатку в приватному секторі. Нині його використовують як під час розслідування злочинів, так і з метою проведення перевірки кандидатів на посади в правоохоронних органах та приватних організаціях.[10]

Що ж наразі розуміють у вітчизняній літературі та законодавстві під поняттям «поліграф». *«Поліграф»* – це: (1) багатоцільовий прилад, призначений для одночасної реєстрації подиху, кров'яного тиску, біострумів мозку, серця, м'язів та інших фізіологічних процесів. Прилади цього класу широко використовуються в клінічній медицині, медико-біологічних і психологічних дослідженнях, прикладній психофізіології, одним із розділів якої і є визначення неправди. Спеціальне психофізіологічне дослідження – складна багатоетапна процедура, під час якої поліграф виконує єдину функцію – реєструє швидкоплинні (протягом секунд) реакції організму людини у відповідь на запитання, що їй задаються. У коло фізіологічних процесів, що підлягають

апаратному контролю в процесі детекції неправди входить: подих людини, діяльність її серцево-судинної системи і зміна електричного опору шкіри.[11]; (2) комп’ютерний технічний засіб, що має відповідну сертифікацію, який здійснює реєстрацію змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів, не завдає шкоди життю, здоров’ю людини та навколишньому середовищу (Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» (Інструкція, п. 1.2) від 14.04.2015 р. № 164) [24]; (3) різновид психофізіологічної апаратури, що використовує комплексну багатоканальну комп’ютерну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини на певні психологічні стимули (Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» (Положення, розд. 1, п. 3) від 08.12.2016 р. № 1285) [37]; (4) технічний багатоканальний (у тому числі має канал виявлення протидії) реєстратор психофізіологічних реакцій суб'єкта дослідження, який надає можливість виявляти та фіксувати психофізіологічні реакції суб'єкта дослідження на певні стимули (подразники) шляхом перетворення його психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові сигнали, які відображаються у вигляді кривих на поліграмах (Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державному бюро розслідувань» (Порядок, п. 2) від 11.05.2017 р. № 449) [38]; (5) різновид спеціального психофізіологічного технічного засобу, який здійснює реєстрацію динаміки протікання не менше п’яти незалежних психофізіологічних процесів людини (грудного і діафрагмального дихання, серцево-судинної активності, електропровідності шкіри, рухової активності) у відповідь на пред’явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів (запитань, зображень, предметів), не завдаючи шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу (Наказ Міністерства внутрішніх справ

України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» (Інструкція, розд. 1, п. 2) від 13.11.2017 р. № 920).[25]

Детекція відвертості особи із використанням поліграфа умовно поділяється на звичайні (стандартні) перевірки та судово-психолоічні експертизи із використанням поліграфа.[14]

Разом із тим, будь-яке дослідження на поліграфі – це складна діяльність, що вимагає відповідного рівня профільної освіти, теоретичних та практичних знань у галузі виявлення нещирості особи та неухильного додержання існуючих методик. Щодо конструкції самих поліграфів, то нині активно застосовуються цифрові (т.з. комп'ютерні) поліграфи, а лідером цього ринку є американська компанія Lafayette Instrument Company, на долю якої припадає 80% ринку.[12]

Таким чином, методи діагностики правдивості особи пройшли значний еволюційний шлях від здійснення різного роду випробувань особи за допомогою побутових речей, до використання із цією метою наукових теорій, методик та спеціальних приладів, які реєструють фізіологічні зміни в тілі людини. Поліграф активно використовується як у державному, так і в приватному секторі. Указане свідчить про існуючий запит суспільства та держави на вирішення проблеми щирості людини як в особистому житті, так і в публічній сфері.

Виявлення нещирості особи та протидія їй із плином часу набувають усе більшої актуальності. Із цією метою використовуються, зокрема, але не виключно, інструментальні методи детекції брехні із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

Єдиного нормативно-правового акта, який би регулював сферу суспільних відносин, які складаються навколо застосування поліграфа, та який би визначав його поняття, сутність, завдання, висував вимоги до особи поліграфолога, визначав, що відноситься до поліграфологічних досліджень, надавав вичерпний перелік безпосередньо поліграфів, дозволених до використання, нині в Україні не існує. Разом із тим, це не заважає активному

зростанню інтересу як приватних осіб, так і державних органів, у т.ч. і правоохоронних, до використання поліграфа та його результатів.

З'ясовуючи питання у яких сферах найчастіше застосовується поліграф, ми дійшли висновку, що сфера застосування поліграфа та поліграфологічних досліджень охоплює: (1) проведення перевірок у сфері приватного життя людини; (2) проведення перевірок у службовій сфері; (3) поліграфологічні опитування у межах проведення психологічної експертизи; (4) використання поліграфа та його результатів у якості доказів у суді.

За відсутності єдиного законодавчого регулювання, правозастосування пішло шляхом створення різного роду відомчих нормативних актів, покликаних унормувати застосування поліграфа у вузькому професійному колі, зокрема, це:

1. Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, затверджена Наказом № 164 від 14.04.2015, яка визначає, що:

поліграф – це комп'ютерний технічний прилад із відповідним програмним забезпеченням, що має сертифікацію виробника, який здійснює реєстрацію змін психофізіологічного реагування людини у відповідь на пред'явлені за спеціальною методикою психологічні стимули, не завдає шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу та який має не менше п'яти каналів реєстрації психофізіологічного реагування, у тому числі канал виявлення протидії;

психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа – це науково обґрунтований і спеціально організований комплекс прийомів отримання, аналізу та інтерпретації психофізіологічних реакцій суб'єкта дослідження у відповідь на пред'явлені психологічні стимули.[24]

2. Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затверджене Наказом № 1285 від 08.12.2016, визначає, що:

поліграф – це різновид психофізіологічної апаратури, що використовує комплексну багатоканальну комп'ютерну методику реєстрації змін

психофізіологічних реакцій людини на певні психологічні стимули. Поліграф (за письмовою згодою кандидата) може використовуватися під час проведення професійно-психологічного відбору.[37]

3. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затверджений Наказом № 449 від 11.05.2017, визначає, що:

поліграф – це технічний багатоканальний (у тому числі має канал виявлення протидії) реєстратор психофізіологічних реакцій об'єкта дослідження, який дає можливість виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції об'єкта дослідження на певні стимули (подразники) шляхом перетворення його психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові сигнали, які відображаються у вигляді кривих на поліграмах;

психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа – це нешкідливе для життя і здоров'я людини опитування з використанням комп'ютерного технічного засобу, призначеного для реєстрації психофізіологічних реакцій, під час якого проводиться аналіз динаміки зазначених реакцій об'єкта дослідження у відповідь на психологічні стимули, представлені у формі варіантів відповідей, предметів, схем, фотографій тощо, що дає можливість виявити симуляцію і представити зареєстровані результати в аналоговій та/або цифровій формі.[38]

4. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затверджена Наказом № 920 від 13.11.2017, яка визначає, що:

поліграф – це різновид спеціального психофізіологічного технічного засобу, який здійснює реєстрацію динаміки протікання не менше п'яти незалежних психофізіологічних процесів людини (грудного і діафрагмального дихання, серцево-судинної активності, електропровідності шкіри, рухової активності) у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів (запитань, зображень, предметів), не завдаючи шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу;

опитування з використанням поліграфа – це спеціально організований і науково-обґрунтований комплекс прийомів отримання, порівняння та інтерпретації психофізіологічних реакцій людини у відповідь на психологічні подразники.[25]

5. Інструкція з організації та проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у діяльності Національного антикорупційного бюро України, затверджена Наказом № 99 від 01.09.2020, яка визначає, що:

поліграф – це комп'ютерний технічний прилад, сертифікований виробником, із відповідним програмним забезпеченням, який здійснює реєстрацію змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлені за спеціальною методикою психологічні стимули;

психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа – це здійснений за спеціальною методикою комплекс дій, спрямованих на отримання, порівняння, аналіз та інтерпретацію психофізіологічних параметрів (реакцій) суб'єкта дослідження у відповідь на пред'явлені психологічні стимули.

Метою проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа є отримання ймовірної та орієнтувальної інформації.[26]

6. Інструкція про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України, затверджена Наказом № 293 від 17.09.2021, яка визначає, що:

поліграф – це технічний багатоканальний (у тому числі має канал виявлення протидії) реєстратор психофізіологічних реакцій суб'єкта дослідження, який дає можливість виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції суб'єкта дослідження на певні стимули (подразники) шляхом перетворення його психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові сигнали, які відображаються у вигляді кривих на поліграмах;

психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа – це організована експертом-поліграфологом безпечна для життя і здоров'я людини

процедура опитування з використанням комп'ютерного технічного засобу, призначеного для реєстрації психофізіологічних реакцій, під час якого аналізується динаміка зазначених реакцій суб'єкта дослідження у відповідь на психологічні стимули, представлені у формі варіантів відповідей, предметів, схем, фотографій тощо, що дає можливість виявити симуляцію і представити зареєстровані результати в аналоговій та/або цифровій формі.[27]

Також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом № 53/5 від 08.10.98, передбачено можливість здійснювати поліграфологічні опитування у межах проведення психологічної експертизи. Зокрема, вказано, що опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа можуть проводитись із метою отримання орієнтувальної інформації (щодо ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій), що і є предметом такого опитування. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходитиме опитування.[28]

Указане свідчить про активне застосування поліграфа в професійному та приватному житті людини, а відсутність нормативно-правового акта, який би забезпечував правове регулювання вказаних відносин є суттєвою проблемою, вирішення якої унеможливить безконтрольне застосування поліграфа та зловживання, пов'язані із цим, забезпечить єдність у практиці його застосування та створить передумови для формування культури його застосування та розширить можливості використання результатів таких опитувань.

1.3. Історія появи та розвитку психодіагностичних методів виявлення нещирості особи

Психодіагностика (від грец. «psyche» (душа) та «diagnostikos» (здатність розпізнавати) – галузь психологічної науки, яка вивчає та покликана вимірювати індивідуально-психологічні особливості особистості людини, залежно від середовища її життя.

Отже, більшість дослідників визнають психодіагностику галуззю психологічного знання, спрямованою на розроблення методів розпізнавання індивідуально-психологічних особливостей, яка оперує тестами (стандартизованим мірилом індивідуально-психологічних особливостей) і якісними (нестандартизованими) оцінками особистості. Психодіагностику вважають частиною або особливим видом експерименту (К. Гуревич, С. Рубінштейн, В. Дюк); предмет психодіагностики – інструментом психологічного вимірювання, оцінки досліджуваного об’єкта (Л. Бурлачук, Р. Немов), її також визначають як розділ психологічної науки, теоретичної дисципліни і сфери практичної діяльності психолога (О. Бодальов, В. Столін, М. Шевардін).

Активно методи психодіагностики почали розвиватись у першій половині XIX століття, коли здобуттям психологічних знань про людину почали займатись лікарі, що шукали причини виникнення поширених у ті часи важких хвороб, а також т.з. «душевних хвороб».

Указане втілилось у винайдення лікарями-психіатрами таких методів психодіагностики як опитування, спостереження, аналіз документів – цей початковий етап характеризувався лише в орієнтовних висновках та узагальненнях, що мали якісний характер.

Починаючи із другої половини XIX століття свого розвитку набувають саме кількісних методів психодіагностики, зачинателем указаного процесу бв німецький психолог В.Вундт, який створив першу в світі експериментальна

психологічна лабораторія, де в цілях психодіагностики застосовував різноманітні технічні пристрої.

Саме в цей час було сформовано основний психофізичний закон, згідно кого було встановлено кількісний та якісний зв'язок між психологічними та фізичними явищами. Саме цей закон став основою для вимірювання психологічних явищ, наслідком чого було створення суб'єктивних шкал вимірювання відчуттів людини.

Наступний етап розвитку психодіагностики припав на кінець XIX – початок XX століття, коли за участі професійних психологів отримали свій подальший розвиток наукові методи кількісної психодіагностики, які базувались на теорії ймовірностей та математичній статистиці. Указані процеси вплинули на створення факторного аналізу, який уперше для цілей психодіагностики було застосовано в контексті визначення рис особистості та рівня інтелектуального розвитку.[40]

У 1884 році відомий англійський психолог, який також був і антропологом, генетиком, математиком та кримінологом, Ф. Гальтон (засновник дактилоскопії) на Міжнародній виставці здоров'я в Лондоні створив антропометричну лабораторію, де здійснював різноманітні антропометричні вимірювання (сили, гостроти органів чуття, часу реакції), указані показники Ф. Гальтон уважав ознаками розумових можливостей. У подальшому, у 1885 році, Ф. Гальтон створив уже постійну лабораторію, де проводили вимірювання розмаху рук, об'єму легень, оцінювали швидкість реакції, вміння розрізняти кольори, перевіряли зір та слух. Як ученого Ф. Гальтона перш за все цікавила варіативність психологічних і антропометричних характеристик та її причини.

Окрім того, Ф. Гальтон уперше використав метод анкетування, коли надіслав анкети членам Королівських наукових товариств, а також звернувся до широкої публіки з проханням надсилати анкети з описом сімейних талантів та обдарувань і за це навіть пропонував спеціальні призи.

Також саме Ф. Гальтону належить впровадження статистики в психологію та розробив психологічні статистичні методи.[44]

У власних дослідженнях у 1905-1907 роках французький психолог позитивіст А. Біне науково обґрунтував та розробив перший у світі тест для оцінки розумового розвитку людини, а також заснував власну лабораторію фізіологічної психології в Сорбонні, окрім того, за активного сприяння Т. Сімона розробив систему тестів для вимірювання загальної розумової обдарованості дітей, які у подальшому лягли в основу сучасних тестів для визначення коефіцієнту розумового розвитку.[21]

Варто зазначити, що вже у цей час різноманітні психодіагностичні тести почали активно використовуватись при прийомі на роботу. Так, у 1908 році у Парижі під час відбору водіїв трамваїв використовувався тес, під час якого надавалась оцінка часу реакції, здатності до оцінки дистанції, правильності дій у випадку аварії. Випробування проводилось у лабораторії з використанням спеціального обладнання, індивідуально з кожним претендентом. Надалі схожі тести використовувались у процесі добору водіїв, машиністок, телеграфістів, стенографісток, телефоністів.

Пізніше для пошуку персоналу також почали застосовувати тести загального інтелекту, механічних, офісних та сенсорних здібностей. Також активно використовувались тести художніх, музичних та психомоторних здібностей.[20]

Важливим етапом розвитку психодіагностики було створення та використання пов’язаних із соціально-психологічними дослідженнями засобів діагностики особистості, таких як, зокрема, соціометричний тест. Автором якого є американський психолог Я. Морено.

Подальший розвиток засобів психодіагностики був зумовлений активним залученням математичних методів та використанням електронно-обчислювальних машин, що дало змогу отримати сучасні методи психодіагностики особистості.[40]

Нині в науковій літературі методи, які використовує психодіагоностика умовно поділяють на такі види:

- методи, засновані на спостереженні та подальшому наданні відповідних висновків на основі проведеного спостереження;

- опитувальні методи;

- методи, засновані на врахуванні та аналізі поведінкових реакцій людини;

- експериментальні методи.

У контексті нашого дослідження, варто зупинитись саме на методах психодіагностики, заснованих на опитуванні. Загалом, указані методи психодіагностики побудовані на припущенні, що аналіз наданих людиною відповідей (усних/письмових) на певну кількість та послідовність питань, може надати відомості про психологічні особливості опитуваної людини.

У свою чергу, опитувальні методи можна розділити на такі основні види:

- інтерв'ю – процес опитування, під час якого психолог самостійно ставить питання опитуваній особі, одразу ж отримуючи та фіксуючи її відповіді;

- анкета – під час анкетування досліджувальній особі прпонується надати відповіді на ряд питань і також повідоми певну потрібну інформацію (особиста інформація, освіта, професія);

- опитувальник – різниться від анкети тим, що містить лише питання, які можуть бути закриті, із варіантами відповіді так чи ні, та закриті, де передбачається надання розгорнутої відповіді. Поряд із цим, питання в опитувальнику можуть бути прямими і непрямими.

Саме опитувальні методики нині користуються найбільшою популярністю у процесі підбору персоналу, адже в короткий проміжок часу дозволяють одночасно охопити значну кількість опитуваних осіб та надати максимально інформативні результати щодо психологічних рис опитуваних осіб.[6]

1.4. Не інструментальна діагностика відвертості особи (профайлінг): поняття та історія становлення. Сфери застосування профайлінгу та основні вимоги до профайлера

Поряд із розробкою інструментальних методів виявлення правдивості особи, розвивалось учення про взаємозв’язок невербальних та вербальних проявів поведінки людини зі щирістю повідомленої нею інформації, істинністю мотивів, що спонукали її вчинити так чи інакше.

Зародки профайлінгу почали виникати у Європі в XVII-XIX століттях із виникненням фізіогноміки – методу визначення типу особистості людини, її душевних якостей та стану здоров'я за допомогою аналізу зовнішніх рис обличчя та його виразу.[43]

У подальшому вказані ідеї знайшли своє практичне втілення в роботі тогочасних криміналістів для створення психологічних портретів злочинців. Одним із перших спробу скласти психологічний портрет за рисами обличчя здійснив британський хірург Т. Бонд, його об’єктом був серійний вбивця Джек-Різник.[32]

Більш глибокі та системні дослідження особи злочинців уперше почав здійснювати італійський криміналіст Чезаре Ломброзо, який у своїх дослідженнях опирався на антропометричні дані в’язнів, одержані за допомогою краніографу (прилад, що вимірює розміри частин тіла і голови). На основі отриманих даних дійшов висновку, що злочинний тип поведінки визначався переліком зовнішніх ознак (приплюснути ніс, низькй лоб, великі щелепи). Указані дослідження лягли в основу антопометричної теорії злочинності людини, згідно якої, знаючи прояви вроджених особливостей людини, можна виявити потенційний злочинців, тобто, він стверджував, що злочинцями не стають, а народжуються.

Указана теорія була і є досить суперечливою, а тому подальше вивчення зовнішності людини знайшло своє втілення у працях Г. Айзенка, Е. Кречмера, К. Леонгарада, З. Фрейда, К. Юнга.[39]

Уперше факт використання саме профайлінгу із метою виявлення та встановлення особи злочинця т.з. «Божевільного Бомбителя» було здійснено у 50-х роках XX століття у США, який був детально описаний у 1986 році Д. Брасселом.

У ході свого дослідження Д. Брассел, аналізуючи дані, надані поліцією (місця скоєних вибухів) дійшов висновку, що злочинець страждав на параною, ненавидів батька, відчував маніакальну любов до матері, жив у Коннектикуті, це був чоловік середніх років, звичайної статури, який народився у Східній Європі, католик, який мешкає з братом або сестрою, неодружений, і на якому під час арешту, ймовірно, буде двобортний піджак, застебнутий на всі ґудзики. Незабаром був заарештований Джордж Метескі (Жорж Метесскій), близький до опису Д. Брассела, а саме: чоловіку було 50 років, він народився за кордоном, у Східній Європі, був католиком, неодруженим, жив із двома незаміжніми сестрами в Коннектикуті і, що найдивніше, на момент затримання був одягненим у двобортний піджак, застебнутий на всі ґудзики.

У справі «бомбителів» Д. Брассел спробував описати особистість злочинця по індивідуальних рисах його особистості та його поведінки.

Подальші дослідження продовжив американський психолог П. Екман, який з 1980 року запропонував авторську методику, яка дозволила оперативним службам визначати по міміці справжній психологічний стан людини. Перевагою цієї методики стала можливість її дистанційного застосування. Також методика була адаптована і впроваджена у практику проходження паспортного контролю авіакомпанією ICTS. У подальшому набула широкого застосовування службами безпеки багатьох країн світу.

У широкому сенсі профайлінг розглядається як комплекс соціально-психологічних методик із діагностики особливостей особистості з метою з’ясувати її приховані мотиви та інформацію, що ґрунтується на оцінюванні невербальної та вербальної поведінки.

Профайлінг визначається як напрям у психологічній науці, який дозволяє розшифровувати невербальні компоненти, що використовуються під час

міжособистісного спілкування задля виявлення осіб, схильних до протиправних дій.[8]

Сьогодні профайлінг є комплексною безінструментальною методикою виявлення брехні (нещирості особи, замовчування нею певної інформації), яка поряд із інструментальними методами діагностики відвертості особи активно використовується для виявлення та попередження професійних ризиків, шляхом створення психологічного портрету особистості.

В арсеналі профайлерів присутні сучасні методики аналізу та прогнозування поведінки людини, що на основі вивчення поведінкових проявів, мовленні, зовнішнього вигляду, міміки та жестів людини, її емоційного реагування та подальшої верифікації одержаних даних.

Об'єктом спостереження під час застосування методів профайлінгу є поведінка досліджуваної особи та її невербальна комунікація (жести, міміка), які свідомо людині дуже важко контролювати, та які в цьому контексті є дуже інформативними, розкриваючи істинні думки людини.

Щодо сфер застосування профайлінга, то це міжособистісна комунікація людей (сімейний профайлінг), професійні відносини (кадровий профайлінг), виявлення злочинців (криміналістичний профайлінг). [2]

Найбільшої популярності метод профайлінгу здобув у практиці Федерального бюро розслідувань у США, для чого у структурі бюро створено та функціонує спеціальний поведінковий відділ, основна мета якого – здійснення криміналістичного профілювання.

Як зазначено у професійній літературі, профайлер повинен:

- вільно володіти психодіагностичним інструментарієм з метою організації дослідження, обробки отриманих матеріалів, складання психологічного портрету особистості на основі отриманитх даних; розумітися на особливостях добору методик для діагностики професійно важливих якостей; розробляти професіограми; складати карти компетенцій під завдання організації;

- розуміти структуру особистості;

- уміти організовувати включене спостереження;

- володіти комп’ютерними методиками професійної психодіагностики.

Окрім того, профайлінг активно застосовується в рекрутингу та під час службових розслідувань. Так, кадровий профайлінг – це аналіз претендента на посаду, також засьтосовується для виявлення ступеня лояльності працівнкиів та рівня їх відповідальності.[35]

Іншою важливою сферою використання методів профілювання є різного роду переговорні процеси, для успішного проведення яких також необхідне розуміння психологічних особливостей людини та знання як їх можна використати на свою користь.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У Розділі 1 нами було визначено теоретичні засади застосування інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи.

Установлено психологічну сутність та співвідношення таких понять як «неправда», «брехня», «відвертість», «нещирість», «правдивість», зокрема: (1) поняття «брехня» та «неправда» з одного боку, та (2) поняття «відвертість», «правдивість», «нещирість» з іншого боку, як властивості особи, є синонімами та можуть застосовуватись незалежно одне від одного, при цьому, позначаючи одні й ті ж самі явища.

Також нами визначено передумови виникнення брехні як соціального явища, до яких сукупно відносяться: біологічні, соціальні, особистісні, ситуативні, та емоції, що постійно супроводжують людину. А метою нещирої особи є введення інших людей в оману задля одержання власної вигоди (як економічної, так і іншого характеру – переваги у влаштуванні на роботу, уникнення викриття причетності до злочинної діяльності, існування залежностей, подружніх зрад, корпоративного шпигунства тощо).

Проаналізовано еволюційний шлях розвитку методів діагностики нещирості особи, від здійснення різного роду випробувань особи за допомогою побутових речей, до використання із цією метою наукових теорій, методик та спеціальних приладів, які реєструють фізіологічні зміни в тілі людини. Виокремлено такі методи діагностики відвертості особи – психодіагностика, психофізіологічна діагностика, профілювання, та досліджено еволюційний шлях їх виникнення та становлення аж до впровадження в діяльність правоохоронних органів.

Визначено, що нині діагностика відвертості особи активно використовується як у державному, так і в приватному секторі, що свідчить про існуючий запит суспільства та держави на вирішення проблеми нещирості людини як в особистому житті, так і в публічній сфері.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ВІДВЕРТОСТІ ОСОБИ

2.1. Психодіагностичні методики, застосовні для діагностики відвертості особи

Із усього багатоманіття опитувальників – «MMPI», «Mini-Mult», «опитувальник Айзенка», «опитувальник PEN», «тест Кеттелла», «методика визначення акцентуацій характеру (К. Леонгард)», що застосовуються для діагностики особистості, в цілях нашого дослідження, тобто, діагностики відвертості особи, нами було обрано опитувальники «MMPI-2» та «Mini-Mult».

«MMPI-2» є опитувальником, який включає в себе цілу низку питань і тверджень, що призначені для виявлення індивідуально-психологічних особливостей особи, її можливих і типових варіантів поведінки, зміст переживань та тривог у певних життєвих ситуаціях, компенсаторних та адаптивних можливостей в стресових умовах, а також виявлення критерію щирості щодо життєвого досвіду та пропонованих питань.

Перший опитувальник «MMPI» був розроблений у 1940 році американцями С. Хатуей та Дж. Мак-Кінлі.

Нині застосовується оновлена версія опитувальника – «MMPI-2», розроблена у 1989 році (J.N. Butcher, JR Graham, YS Ben-Porath, A. Tellegen, WG Dahlstrom, B. Kaemmer), містить 567 тверджень, з яких 394 взяті з попереднього варіанта, 66 модифіковані і 107 розроблені заново.

Для України адаптований та викладений українською мовою у 2014 році групою експертів – Л. Бурлачуком, Д. Корольовим, О. Морозовою-Ларіною, К. Малишевою, Н. Завязкіною, О. Виноградовим, О. Кришовською, О. Орел, О. Бурлачуком

Тест «MMPI-2» спеціально розроблений із метою, у т.ч., але не виключно, використання під час верифікації осіб, які вчинили злочини різної тяжкості (в

тому числі серійні вбивства), осіб з наркотичною або алкогольною залежністю, осіб, схильних до обману тощо, його безперечною перевагою є можливість використання як у групі, так і в індивідуальному порядку.

Застосована у тесті «MMPI-2» методика дає можливість достовірно діагностувати риси і типи характеру, визначати стиль поведінки і спілкування, виявити здатність людини до адаптації та приховані психічні порушення, оцінювати професійну придатність, вивчати емоційний стан і ступінь вираженості стресу, прогнозувати ймовірність і зміст труднощів у різних видах трудової діяльності.

Нині тест «MMPI-2» в Україні активно застосовується під час відбору кадрів в Національну поліцію України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, Службу безпеки України, Службу зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони, Службу судової охорони, Сили спеціальних операцій ЗСУ, інші правоохоронні та державні органи, а також у приватних організаціях.

Окрім цього, потенційними сферами застосування тесту «MMPI-2» є:

- сімейне та індивідуальне консультування;

- профорієнтація, кадровий рекрутинг, корекція виробничих відносин;

- застосування під час проведення судових психологічних експертиз;

- надання психологічної оцінки ефективності лікування та застосування його корекції;

- надання психологічної оцінки під час судового розгляду;

- дослідження певних груп населення та наукові дослідження.[33]

За своєю структурою тест «MMPI-2» складається із 3-х контрольних шкал та 10-ти клінічних шкал (твердження 1-370). Окрім того, до структури тесту MMPI-2 входять нові спеціально розроблені шкали, що оцінюють такі властивості, як тривожність, схильність до страхів, обсесивність, депресивність, турбота про здоров’я, химерність, неординарність мислення, гнівливість, цинічність, схильність до антисоціальних вчинків, близькість типу А

особистості, низька самооцінка, сімейні проблеми, соціальний дискомфорт, перешкоди в роботі, негативні індикатори для лікування.

Також «MMPI-2» містить і 3 нові контрольні шкали (Fb, VRIN і TRIN). Шкала Fb складається з рідкопідтверджуваних положень. Шкали VRIN і TRIN – шкали несумісності відповідей, за допомогою яких надають оцінку ступеню вираженості в обстежуваного тенденції надавати суперечливі відповіді, простими словами указані шкали демонструють ступінь відвертості опитуваної особи.

Методика «MMPI» є однією з найчастіше використовуваних. Спочатку її створювали для оцінювання в умовах психіатричного обстеження іпохондрії, депресії, істероїдних змін, психопатичних відхилень, мужності/жіночності, параної, психастенії, шизофренії і маніакальних станів. Пізніше до неї додали показники соціальної інтроверсії і чотири шкали для валідизації. Тож за «MMPI» можна інтерпретувати багато патернів (конфігурацію) показників.[40]

Для прикладу у Таблиці 2.1. «Шкали показників тесту MMPI» наводимо шкали та інтерпретацію одержаних показників, тесту «MMPI», які лягли в основу тесту «MMPI-2».[41]

Детально розглядаючи кожну шкалу окремо, ми з’ясували, що контрольні шкли: (1) шкала з індексом «Б» містить 15 тверджень, які потенційно можуть свідчити про нещирість опитуваної особи, її намагання представити себе у кращому світлі, аніж є насправді; (2) у шкалі з індексом «Г» вміщено 64 твердження, які допомагають діагностувати підвищену тривожність опитуваного, його шизоїдний тип характеру, існування труднощів в його міжособистісному спілкуванні, схильність до конфліктної поведінки, у нормі показники цієї шкали мають бути низькими; (3) шкала з індексом «К» містить 30 тверджень які допомагають виявити намагання опитуваного пом’якшити або взагалі приховати потенційне негативне враження про нього, та можуть виявити надмірно відвертих (щирих) осіб; та базисні шкали: (4) шкала з індексом «Іх» налічує 33 твердження, які дають змогу з’ясувати ступінь уважності опитуваної особи до власного здоров’я, невиправдану тривожність

щодо хвороб, песимістичні прогнози щодо особистого життя, недостатню здатність контролювати свої емоції, егоїстичність, які можуть негативно вплинути на соціальну активність такої особи; (5) до складу шкали із індексом «Д» входить 60 тверджень, що діагностують тривогу, відчуття страху, невідворотності певної (часто надуманої) катастрофи, приховані суїцидальні наміри опитуваної особи, її панічні настрої та схильність до переживання важкої депресії, безпідставне почуття провини та гнів такої особи на себе; (6) у шкалі з індексом «І» розміщено 60 тверджень, які можуть виявити емоційну незрілість особи, складнощі під час соціальної адаптації, схильність привертати до себе увагу, виділятися, схильність до самолюбування, порушення прийнятих норм поведінки, вчинення дій напоказ, схильність до погіршення психологічного клімату аби привернути до себе увагу; (7) шкала з індексом «ПВ» уміщує 50 тверджень, покликаних відобразити ступінь задоволеності опитуваногої особи власним життям та становищем у суспільстві, конфліктність та потенційне нехтування нормами суспільної моралі, схильність до вчинення асоціальних вчинків та невиправданої агресивності; (8) у шкалі з індексом «МФ» зібрано 59 тверджень, що інформують про властиві кожній статі інтереси (жіночі та чоловічі риси), які існують в опитуваної особи; (9) у шкалі з індексом «Пр» об’єднано 40 тверджень, за допомогою яких діагностують риси особистості, що пов’язані з недозволеними емоціями, ригідністю мислення, існуванням незадоволених потреб, хворобливою підозрілостю, параноїдальною поведінкою; (10) наступна шкала з індексом «Па», містить 47 тверджень та має на меті виявити фобії, нав’язливі думки та вчинки, діагностувати тривожнофобічний синдромом; (11) шкала з індексом «Шф» поєднує в собі 78 тверджень, які можуть виявити ознаки неадекватного мислення, заперечення реального світу та спотворене сприйняття навколишнього світу та свідчити про існування прихованої шизофренії; (12) шкала з індексом «Гм» пропонує 46 тверджень, які дають можливість оцінити ступінь оптимізму, життєлюбства, гіперактивність опитуваної особи та виявити ознаки гіпоманіакального синдрому (поверховість інтересів, побудова

нереальних планів, підвищена немотивована активність, ейфоричний настрій; (13) шкала з індексом «CIE» складається з 68 тверджень та покликана оцінити ступінь залученості опитуваної особи до соціального життя, бажання соціальних контактів, допомагає діагностувати замкнутість, нетовариськість.

Таблиця 2.1

«Шкали показників тесту MMPI»

Шкала	**Скорочена назва**	**Інтерпретація показників**
Брехня	«Б»	заперечення загальнопоширених недоліків
Депресія	«Д»	відчуття печалі, смутку
Гіпоманія	«Гм»	імпульсивність, збудливість
Іпохондрія	«Іх»	постійні скарги на фізичне здоров'я
Істерія	«І»	реакція на стрес, що виражається в запереченні проблем
Корекція	«К»	захисні форми поведінки, ухильність
Психоастенія	«Па»	занепокоєння, заклопотаність
Психопатичні відхилення	«Пв»	недолік соціальної конформності, часті проблеми із законом
Параноя	«Пр»	підозрілість
Маскулінність/фемінність	«М/Ф»	феміністична орієнтація (для чоловіків), маскулінна орієнтація (для жінок)
Соціальна інтро-екставерсія	«CIE»	інтровертість, сором'язливість
Частота	«Ч»	невідповідність загальним характеристикам
Шизофренія	«Шф»	абстрактне, чудернацьке мислення

Щодо норми одержаних показників за кожною із проаналізованих шкал, то вона коливається в 30-70 одержаних балів.[40]

Разом із тим, уважаємо за доцільне під час інтерпретації даних, одержаних унаслідок застосування методики тесту «MMPI-2», поєданати їх із іншими психологічними методами дослідження особистості, зокрема, із спостереженням за опитуваною особою в побуті та на робочому місці задля виявлення дійсних, неприхованих та не вдаваних моделей поведніки та психологічних установок опитуваної особи із подальшим зіставленням одержаних результатів.

Приклад вказаного опитувальника наведено у Додатку Б.

Опитувальник «Mini-Mult» розроблений шведським психологом Кінканнон і адаптований в російський варіант (перекладано на українську мову СБОО) В.П. Зайцевим і В.Н. Козюля. Цю методику краще використовувати для скринінгу на предмет виявлення осіб, які потребують медичної допомоги для використання в психосоматичних лікарнях.

Методика дозволяє оцінити рівень нервово-емоційної стійкості, ступінь інтеграції особистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення.

Методика в основному розрахована на обстеження дорослих осіб (від 16 до 80 років, з освітою не нижче 6-7 класу середньої школи), зі збереженим інтелектом.

«Mini-Mult» є скороченим варіантом «MMPI», містить 71 питання, 11 шкал, із яких 3 – оціночні, які вимірюють щирість досліджуваного, ступінь достовірності результатів тестування і величину корекції, що вноситься надмірною обережністю. Решта 8 шкал є базисними й оцінюють властивості особистості.

Час проведення опитування не обмежується. При цьому цей опитувальник досить економічний: середній час обстеження займає близько 15 хв, а обробка отриманих даних - всього 5-6 хв.[1]

Опитувальник «Mini-Mult» дозволяє визначити показники восьми основних шкал, у тому числі 3-х оціночних (контрольних): щирості

обстежуваного (L), ступеня достовірності результатів тестування(F) і величину корекції (K).

Шкала щирості (L) – оцінює правдивість особи. Високі значення свідчать про тенденцію уявляти себе в більш вигідному світлі, демонструвати суворе дотримання соціальних норм.

Шкала достовірності (F) – виявляє недостовірні відповіді: чим більше значення за цією шкалою, тим менш достовірні результати. Високі значення за шкалою «F» можливі у випадках неконформності особистості, аутичності, вираженої тривожності і потреби в допомозі з боку оточуючих.

Шкала корекції (K) – усуває викривлення, що вносяться надмірною обережністю і контролем особи під час тестування. Високі показники за цією шкалою говорять про неусвідомлений контроль поведінки, залежність від соціального схвалення і стурбованість своїм соціальним статусом.

Основні шкали опитувальника:

1. Надконтролю (іпохондрії). Обстежувані з високими балами повільні, пасивні, схильні усім довіряти, покірні, повільно пристосовуються до умов середовища, погано переносять зміну обстановки, легко губляться в соціальних конфліктах.

2. Песимістичності (депресії). Високі оцінки мають чутливі, сензитивні особи, боязкі, сором'язливі, схильні до тривоги. В роботі вони старанні, високоморальні, добросовісні і обов'язкові, проте не здатні самостійно прийняти рішення, не упевнені в собі і легко впадають у відчай при невдачах.

3. Емоційної лабільності (демонстративності, істерії). Виявляє осіб, схильних до невротичних захисних реакцій. Вони прагнуть захоплення собою, вдають з себе більш значних і впливових людей, ніж насправді, хочуть звернути на себе увагу за будь-яку ціну. Симптоми соматичних захворювань використовують як засіб уникання відповідальності. Почуття таких людей поверхневі і неглибокі.

4. Імпульсивності (психопатії). Високі оцінки за шкалою свідчать про соціальну дезадаптацію. Такі особи агресивні, конфліктні, спонтанні, нехтують

соціальними нормами і цінностями, для них характерне швидке прийняття рішень. Настрій у них нестійкий, вони образливі, нетерплячі, збудливі і чутливі, схильні до ризику.

6. Ригідності (параноїдальності). Високі бали за шкалою свідчать про підозрілість, недовірливість, злопам'ятність, любов до акуратності, педантизм і прямолінійність. Це люди однобічні, вперті, наполегливі, з розвинутим відчуттям суперництва, прагнуть насаджати іншим свої погляди, часто конфліктують з оточенням. Власні успіхи вони сильно переоцінюють.

7. Тривожності (психастенії). Для осіб з високими балами за шкалою характерні тривожність, нерішучість, постійні сумніви в усьому, залежність від середовищних впливів, виражена потреба уникнення невдачі, почуття провини і тенденція до самозвинувачення.

8. Індивідуалістичності (шизоїдності). Особи з високими оцінками за шкалою виявляють емоційну холодність в міжособистісних відносинах, повсякденні радості та прикрості їх не хвилюють. Проте вони здатні тонко відчувати і сприймати абстрактні образи, часто вирізняються оригінальністю суджень, своєрідністю інтересів і захоплень.

9. Оптимістичності (гіпоманії). Особам з високими значеннями шкали властиві оптимізм і активність позиції, упевненість в собі і позитивна самооцінка, схильність до жартів; виражена мотивація досягнення, щоправда, спрямована більше на моторну і мовну активність, ніж на конкретні цілі. Характерні безтурботність, радісне сприйняття світу, упевненість в майбутньому.[22]

Приклад вказаного опитувальника наведено у Додатку А.

2.2. Аналіз можливості поєднання психодіагностичних та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи

Із метою встановлення можливості поєднання та одночасного застосування психодіагностичного методу (на прикладі тесту «MMPI-2» та

тесту «Mini-Mult») та поліграфологічного методу діагностики відвертості особи нами було розглянуто практичну можливість та доцільність упровадження методики «MMPI-2» та опитувальника «Mini-Mult», який є скороченою версією опитувальника «MMPI-2», у проведення т.з. передтестової співбесіди з психологом, т.з. спеціального інтерв'ю (це бесіда, яка проводиться в межах процедури детекції брехні до фактичної перевірки за допомогою комп'ютерного поліграфа, в ході якої в опитуваної особи з'ясовується вся необхідна для успішного проведення опитування інформація).

Використання психодіагностичного інструментарію тесту «MMPI-2», звичайно, збільшує тривалість передтестової бесіди до 3 годин, однак, її результати дають змогу ще на початковому етапі виявити та спроектувати приховану інформацію, що стосується предмета перевірки на поліграфі.

Разом із тим, застосування на цьому етапі опитувальника «Mini-Mult» значно прискорює цей процес, оскільки він уміщує в собі набагато менше питань, потенційна тривалість його застосування може складати до 20 хв.

Перевага тесту «MMPI-2», однак, буде полягати у більш широкому колі питань, які можливо виявити. Перевага тесту «Mini-Mult» полягає у швидкості його проведення, що особливо важливо під час необхідності опитування великої кількості осіб у короткий час.

Проаналізувавши отримані на цьому етапі дані, поліграфолог має в своєму розпорядженні повноцінний психодіагностичний матеріал, що дає можливість зробити висновки про причетність опитуваного до тої чи іншої події, які є предметом опитування, рівень залученості опитуваного до певних дій або вчинення ним бездіяльності, а також потенційно іншу важливу інформацію, яка може стати основою для подальшого проведення опитування із використанням поліграфа.

Указана позиція знайшла своє підтвердження та була застосована в роботі ТОВ «TS polygraph investigation» – компанією, що займається комплексною детекцією брехні.

Так, відповідний фахівець компанії – психолог-поліграфолог був залучений до проведення 12-ти службових розслідувань, загальною тривалістю 6 місяців, у яких використовувався комп'ютерний поліграф та методика тесту «MMPI-2», із залученістю 27 осіб-респондентів.

Надані поліграфологом висновки у 25 випадках співпадали із результатами, отриманими від попереднього застосування тестування.

Схожі результати були одержані під час іншого масштабного дослідження, в якому спочатку за допомогою поліграфа, а потім за допомогою тестування було опитано 48 осіб-респондентів, із яких у 45 випадках висновки та результати збігались та підтверджували одне одного.

Таким чином, уміле поєднання психодіагностичних методів, зокрема, інструментарію тесту «MMPI-2» із класичним інструментальним методом діагностики відвертості особи, а саме поліграфом значно полегшує процес виявлення неправдивої та приховуваної інформації в опитуваної особи, дає можливість визначити особливості емоційного реагування конкретної особи, з'ясувати її особистісні якості, що дає можливість спеціалісту поліграфологу зробити повний, правильний та обґрунтований висновок.

Уважаємо, що чим більшим буде арсенал технік та метод виявлення брехні в поліграфолога, там якіснішими будуть його опитування та висновки за їх результатами. Розширення арсеналу методів виявлення нещирості особи, комплексно застосовуючи психодіагностику (спеціальне інтерв'ю, передтестова бесіда) та поліграф, під час діяльності із підбору персоналу та розслідування злочинів, є нагальною необхідністю та вимогою сучасності, а тому має стати обов'язковим елементом сучасних психофізіологічних досліджень із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У Розділі 2 нами було здійснено дослідження психодіагностичних та поліграфологічних методик, застосовних для діагностики відвертості особи.

Окрім того, на прикладі тесту «MMPI-2» та тесту «Mini-Mult» нами було визначено можливість та перспективи застосування інструментарію вказаного психодіагностичного методу в цілях детекції нещирості особи, а також визначено актуальні методики поліграфологічної детекції нещирості особи.

Установлено, що використання психодіагностичного інструментарію тесту «MMPI-2» збільшує тривалість передтестової бесіди до 3 годин, однак, її результати дають змогу ще на початковому етапі виявити та спроектувати приховану інформацію, що стосується предмета перевірки на поліграфі, при цьому, застосування на цьому етапі опитувальника «Mini-Mult» значно прискорює цей процес, оскільки він уміщує в собі набагато менше питань, потенційна тривалість його застосування може складати до 20 хв.

Визначено, що переваги кожної із методик. Так, перевага тесту «MMPI-2», однак, буде полягати у більш широкому колі питань, які можливо виявити. Перевага ж тесту «Mini-Mult» полягає у швидкості його проведення, що особливо важливо під час необхідності опитування великої кількості осіб у короткий час.

Проаналізовано та обгрунтовано можливість, перспективи та доцільність поєднання психодіагностичних (на прикладі тесту «MMPI-2» та тесту «Mini-Mult») та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи під час діяльності із підбору персоналу та розслідування злочинів.

Ураховуючи викладене уважаємо, що поєднання опитування особи за допомогою поліграфа із комплексом психодіагностичних методик тестів «MMPI-2» та «Mini-Mult» значно підвищують результативність процесу виявлення нещирості особи, можуть слугувати додатковими перевірковими механізмами щодо взаємного застосування та вимагають подальшого дослідження.

РОЗДІЛ 3
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ВІДВЕРТОСТІ ОСОБИ

3.1. Рекомендації щодо можливості використання комп'ютерного поліграфа та отриманих із його допомогою результатів у суді

Дедалі частіше, із метою одержання доказів у кримінальному провадженні, сторона обвинувачення в особі слідчого (прокурора) та сторона захисту, вдаються до застосування комп'ютерного поліграфа т.з. «детектора брехні», для легалізації чого проводяться різного роду опитування за допомогою поліграфа, призначаються відповідні психологічні експертизи із використанням поліграфа, та у подальшому їх результати надаються як докази у суді.

Але чи є правомірним використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) під час проведення слідчих дій у кримінальному провадженні, чи передбачає КПК використання поліграфа, яким чином мають бути оформлені результати його використання і, найголовніше, – чи є докази, одержані з використанням комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) доказами у кримінальному провадженні?

Спробуємо дати відповіді на вказані питання через призму актуальної судової практики судів різних інстанцій у кримінальних провадженнях.

Досліджуючи судову практику, ми виокремили основні мотиви суду щодо можливості використання результатів, одержаних за допомогою комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні у якості доказів.

На основі вказаного аналізу, ми розробили низку рекомендацій, додержання яких, на нашу думку, дасть можливість правомірно застосовувати поліграф для здійснення детекції нещирості особи під час кримінального провадження.

1. Особа, яка залучається для проведення дослідження/опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа – поліграфолог, повинна мати відповідну кваліфікацію та бути включеною до реєстру атестованих судових експертів.[23]

У **вироку Лугинського районного суду Житомирської області від 10.09.2020** (справа № 281/128/19, провадження № 1-кп/281/8/20), суд зазначив:

«У ході судового розгляду стороною обвинувачення не надано доказів щодо того, що ОСОБА_16 має кваліфікацію «поліграфолога» та внесений до Державного реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України, а тому експертний висновок не відповідає вимогам допустимості доказів, закріплених законодавством та не може бути врахований судом, як доказ по кримінальному провадженню».

2. Опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа можливе лише в межах проведення судової психологічної експертизи, із метою одержання орієнтовної інформації та його результати не можуть використовуватись у процесі доказування, та самостійного значення не мають, лише у сукупності з іншими доказами.[23]

У **вироку Оболонського районного суду м. Києва від 02.04.2020** (№ 756/5026/19, № 1-кп/756/510/20) суд зазначив:

«*Установлення особливостей психічної діяльності та таких її проявів в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки, відповідно до розділу VI Психологічна експертиза «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої Наказом МЮ України 08.10.1998 № 53/5, можуть з'ясовуватися лише шляхом призначення та проведення судової психологічної експертизи, а не експертного дослідження, а опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа може проводитися виключно в межах психологічної експертизи з метою отримання орієнтувальної інформації, а не використовуватися як засіб доказування обставин, передбачених у ст. 91 КПК».*

3. Використання під час досудового розслідування комп'ютерного поліграфа та надання суду його результатів, порушує принцип безпосередності у сприйнятті судом доказів, передбачений ст. 23 КПК.[23]

У **вироку Шевченківського районного суду м. Києва від 13.12.2018** (справа № 761/32919/16-к, провадження № 1-кп/761/399/2018) суд зазначив:

«Експертний висновок за результатами психофізіологічного дослідження не може бути покладений в основу вироку, оскільки порушує принцип безпосередності, передбачений ст. 23 КПК, у зв'язку з його проведенням під час досудового розслідування».

4. Достовірність показань особи є предметом оцінки виключно суду.[23]

У **вироку Вищого антикорупційного суду від 14.01.2022** (справа № 369/10079/17, провадження № 1-кп/991/106/19) суд зазначив:

«Недопустимий доказ і висновок експерта ОСОБА_47 за результатами психофізіологічного дослідження достовірності показань обвинуваченого, адже чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачено перевірку показань із застосуванням спеціального технічного засобу – поліграфу та використання отриманих даних як доказу. До того ж, відповідно до ст. 23 КПК показання суд отримує безпосередньо».

У **постанові ККС ВС від 06.03.2018** (справа №686/12914/16-к, провадження № 51-173 км 18) суд зробив висновок про те, що:

«…висновки психофізіологічного дослідження не можуть бути взяті до уваги як доказ достовірності показань особи, у зв'язку з тим, що оцінку достовірності показань надає слідчий або суд, але аж ніяк не психолого-фізіологічна експертиза…».

5. Опитування з використанням комп'ютерного поліграфа не є джерелом доказів.[23]

В **ухвалі Краматорського міського суду Донецької області від 15.06.2021** (справа № 229/3931/17, провадження № 1-кп/234/225/21), якою відмовлено у задоволенні клопотання про призначення судової психофізіологічної експертизи із використанням поліграфа, суд зазначив:

«Результати перевірок на поліграфі мають в процесі доказування орієнтовне, а не доказове значення, а висновки мають ознаки вірогідності».

В **ухвалі Донецького апеляційного суду від 11.08.2020** (справа № 234/4850/17, провадження № 11-кп/804/441/20), якою залишено без задоволення апеляційну скаргу захисника на вирок Краматорського міського суду Донецької області від 04.10.2019, суд зазначив:

«Процесуальним законодавством опитування з використанням поліграфу не віднесено до джерел доказів».

У **вироку Вищого антикорупційного суду від 04.02.2022** (справа № 623/2988/18, провадження № 1-кп/991/190/19) суд дійшов висновку про те, що:

«…надані стороною захисту копії довідок щодо результатів психофізіологічного опитування з використанням поліграфа від 26.01.2018 та 29.01.2018 також не відповідають критерію допустимості, оскільки чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачено перевірку показань із застосуванням спеціального технічного засобу – поліграфу та використання отриманих даних як доказу…».

6. Перевірка показань особи за допомогою комп'ютерного поліграфа не є різновидом судових експертиз, окрім того, відсутній нормативно-правовий документ, який би регулював проведення такої експертизи, висновок поліграфолога не є висновком експерта чи документом у розумінні КПК.[23]

В **ухвалі Краматорського міського суду Донецької області від 15.06.2021** (справа № 229/3931/17, провадження № 1-кп/234/225/21), якою відмовлено у задоволенні клопотання про призначення судової психофізіологічної експертизи із використанням поліграфа, суд зазначив:

«*…суд звертає увагу на відсутність нормативно-правового акту, що врегульовує питання проведення судової експертизи (психофізіологічне дослідження з використанням поліграфу (детектору брехні) для цілей кримінального провадження, зокрема із визначенням основних принципів використання поліграфа, випадків, в яких це заборонено, кола осіб, які не*

можуть бути піддані такій перевірці, часових рамок, протягом яких особа може бути піддана до такої перевірки…».

У **вироку Якимівського районного суду Запорізької області від 13.06.2017** (№ 1-кп/330/35/2017, № 330/2455/16-к) суд зазначив:

«Чиним КПК не передбачена можливість перевірки правдивості показів особи на поліграфі, оскільки вона не є психофізіологічною експертизою, яка може проводитися лише експертами відповідної кваліфікації за науково-обґрунтованими методиками. Крім того, проведення такого роду експертиз має доручатися відповідним судовим експертам державних спеціалізованих установ. Крім того, результати перевірок на поліграфі (детекторі брехні) мають орієнтовне значення в процесі доказування, а не доказове значення».

У **постанові ККС ВС від 14.12.2022 (**справа № 295/1341/18, провадження № 51-2777ск22) суд указав:

«Колегія суддів звертає увагу на те, що при встановленні вини та її змісту в кожному конкретному випадку суд виходить з того, що вона об`єктивно існує в реальній дійсності, встановлює її на підставі аналізу всіх зібраних у справі доказів. Суд установлює вину як і інші факти та явища об`єктивної дійсності, що існують або відбуваються у зовнішньому світі поза свідомістю окремої людини чи свідомістю суддів. Ознаки суб`єктивної сторони вчинених злочинів та особливості психічного ставлення засудженого до вчинених діянь та їх наслідків встановлюються судами на підставі характеру вчиненого діяння та об`єктивно-предметних умов його вчинення на підставі встановлених судом фактичних обставин вчинених злочинів та закріплених належними і допустимими доказами, зібраними в порядку, передбаченому КПК та оціненими відповідно до вимог ст. 94 цього Кодексу, де призначення судово-психологічної експертизи на поліграфі (детекторі брехні) для встановлення психічного ставлення особи до діяння та наслідків не передбачене законом».

7. Участь особи в проведенні психофізіологічного дослідження з використанням комп’ютерного поліграфа має бути добровільною та добровільна участь такої особи має бути належним чином підтверджена. [23]

У **постанові ККС ВС від 06.07.2022** (справа №753/13988/16-к, провадження № 51-5667 км 21). Суд зазначив:

«Так, виходячи зі змісту частини 2 статті 28 Конституції України, яка закріплює норму відповідно до якої жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам, відповідні опитування, як різновид медико-психологічних дослідів, можуть проводитися тільки за наявності письмової згоди особи, яка їх проходитиме.

Незважаючи на те, що вказані експертні висновки містять інформацію, що психофізіологічне дослідження було проведено після отримання згоди ОСОБА_6 , однак у наданих стороною обвинувачення матеріалах письмова згода останнього на проведення психофізіологічного дослідження (письмова розписка, підпис тощо) відсутня. Таким чином, суд першої інстанції обґрунтовано поставив під сумнів застосування поліграфа за згодою ОСОБА_6, що є істотним порушенням прав та свобод людини.

Крім того, відповідно до частини 2 статті 9 Закону України «Про судову експертизу» особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом. Проте стороною обвинувачення суду не надано відомостей, що експерт-поліграфолог ОСОБА_13 включена до Державного реєстру атестованих судових експертів як експерт та наявності у неї кваліфікації «поліграфолога»».

8. Використання поліграфа як джерела вірогідної інформації про особу можливе лише у вузькому професійному колі. [23]

В **ухвалі Краматорського міського суду Донецької області від 15.06.2021** (справа № 229/3931/17, провадження № 1-кп/234/225/21), якою відмовлено у задоволенні клопотання про призначення судової психофізіологічної експертизи із використанням поліграфа, суд зазначив:

«…законодавець дозволяє використовувати поліграф у вузькому професійному колі (Інструкція про порядок використання поліграфів у

Національній поліції України, затверджена Наказом МВС України від 13.11.2017 № 920; Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затверджений постановою КМУ від 11.05.2017 № 449; Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 № 1285, тощо)».

Іншим важливим питанням є правомірність використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) та результатів, отриманих внаслідок його використання, у якості доказу у цивільному провадженні.

Досліджуючи актуальну судову практику у сфері цивільного судочинства, нами було виокремлено умови, за наявності яких результати застосування комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) можуть бути використані в процесі доказування під час судового розгляду, що є фактичними рекомендаціями.

1. Для того, аби результати застосування комп'ютерного поліграфа набули статусу доказів у цивільному процесі, має бути призначена відповідна судово-психологічна експертиза із використанням поліграфа (суд висуває вимоги до особи поліграфолога, який має бути атестованим судовим експертом, бути повідомлений про кримінальну відповідальність, та вимоги до самого поліграфа, який має відповідати ДСТУ та у висновку експерта мають бути відображені його ідентифікаційні ознаки). [23]

У **рішенні Святошинського районного суду м. Києва від 21.02.2022** (справа № 759/17745/18, провадження № 2/759/7/22), суд зазначив:

«Відповідно до Закону «Про судову експертизу», результати використання поліграфу набувають доказової сили лише в рамках призначеної судової експертизи. Тому перевірка на поліграфі можлива лише в добровільному порядку або у разі проведення експертизи, призначеної судом. Проте, до вказаного висновку не додано повноважень експерта та технічні умови поліграфу за допомогою якого проводилась експертиза».

У **постанові Львівського апеляційного суду від 08.07.2019** (справа № 457/906/17, провадження № 22-ц/811/544/19), суд зазначив:

«На переконання колегії суддів призначення судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа з метою з`ясування фактичних обставин справи та дійсності тверджень ОСОБА_1 щодо передачі коштів за придбану квартиру та отримання таких коштів продавцем ОСОБА_3, було викликане протиріччям тверджень ОСОБА_1 в суді першої інстанції про сплату ним позивачу в повному обсязі ще до підписання оспорюваного договору коштів за придбану на підставі оспорюваного договору квартиру, що категорично заперечив в суді першої інстанції продавець ОСОБА_3.

Відмову ОСОБА_1 від проведення опитування із застосуванням комп`ютерного поліграфа, у зв`язку з чим експертом опитування із ОСОБА_1 не проводилось, суд розцінює, як ухилення від проведення експертизи, як небажання відповідача сприяти з`ясуванню фактичних обставин справи, як зловживання процесуальними правами.

Колегія суддів погоджується з судом першої інстанції, який не взяв до уваги посилання відповідача та його представника на ту обставину, що чинним цивільним процесуальним законодавством не передбачена можливість перевірки правдивості показань учасників судового розгляду із застосуванням поліграфа або прийняття судом у якості доказу отриманих таким чином відомостей, у зв`язку з чим висновок експерта № 01805/018-Д за результатами проведення судової психологічної експертизи не може вважатись належним та допустимим доказом у даній справі, ***оскільки у даному випадку суд не проводив перевірки правдивості показань учасників справи із застосуванням поліграфу, а призначив у справі судову психофізіологічну експертизу відповідно до вимог статті 103 ЦПК України, висновок якої вважається доказом у справі.***

В матеріалах справи наявні документи, що підтверджують кваліфікацію судового експерта, стаж експертної роботи, наявність профільної освіти. У судовому засіданні експерт під аудіозапис підтвердив те, що він обізнаний про настання кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку. Крім цього, на виконання вимог ч. 5 ст. 104 ЦПК України в ухвалі про

призначення експертизи судом попереджено експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов`язків.

Колегія суддів погоджується з висновком суду першої інстанції, що висновок експерта №01805/018-Д щодо результатів психофізіологічного тестування з використанням комп`ютерного поліграфу від 04 липня 2018 року, є належним доказом по справі та відповідає вимогам цивільного процесуального законодавства України, а те, що відповідач не погоджується з таким висновком не свідчить про його неправомірність».

У **постанові КЦС ВС від 16.01.2021** (справа № 559/2218/17, провадження № 61-7951св19), суд дійшов такого висновку:

«Суд апеляційної інстанції вказав, що оскільки дослідження на поліграфі ОСОБА_2 пройшла за вільним бажанням та з власної ініціативи, то відповідно до статей 76-78 ЦПК України місцевий суд обґрунтовано прийняв дослідження на поліграфі, як доказ підтвердження правдивості її показань щодо правовідносин, які виникли між сторонами.

Водночас, суди не мотивували, до яких засобів доказування, згідно зі статтею 76 ЦПК України, вони віднесли дослідження на поліграфі: письмових, речових і електронних доказів; висновків експертів; показань свідків, оскільки це має значення для дослідження та оцінки доказів відповідно до процесуального закону.

Верховний Суд зазначає, що дослідження на поліграфі у цій справі не є належним та допустим доказом у справі, оскільки суд не призначав судову експертизу під час якої використовувався поліграф».

2. Призначенню експертизи із використанням поліграфа має передувати надання згоди особою, щодо якої планується застосовувати поліграф. [23]

У **постанові КЦС ВС від 24.08.2022** (справа № 283/1219/21, провадження № 61-19480св21), суд виснував: *«…заявник касаційної скарги вказує, що суд першої інстанції необґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання про проведення судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа*

щодо відповідача та позивача з метою встановлення істини щодо їх правовідносин, у тому числі часткового погашення боргу, що мало наслідком встановлення судами дійсних фактичних обставин у справі на підставі недопустимих доказів.

Верховний Суд вважає такі доводи безпідставними, оскільки відмовляючи у задоволенні цього клопотання суд першої інстанції в ухвалі від 26 липня 2021 року правильно виходив із того, зокрема, що позивач не надав згоду на участь у такій експертизі».

У **постанові Київського апеляційного суду від 22.11.2021** (справа № 755/19068/20, провадження № 22-ц/824/16212/2021), суд зазначив: *«оскільки проведення експертизи з використанням поліграфу можливо лише за наявності письмової згоди особи, яка проходитиме опитування, правильним є висновок суду першої інстанції про те, що призначення у справі такої експертизи за відсутності на це згоди досліджуваної особи - ОСОБА_4 є втручанням у приватне життя позивача».*

У **постанові КЦС ВС від 24.08.2022** (справа № 283/1219/21, провадження № 61-19480св21), суд виснував: *«…заявник касаційної скарги вказує, що суд першої інстанції необґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання про проведення судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа щодо відповідача та позивача з метою встановлення істини щодо їх правовідносин, у тому числі часткового погашення боргу, що мало наслідком встановлення судами дійсних фактичних обставин у справі на підставі недопустимих доказів.*

Верховний Суд вважає такі доводи безпідставними, оскільки відмовляючи у задоволенні цього клопотання суд першої інстанції в ухвалі від 26 липня 2021 року правильно виходив із того, зокрема, що позивач не надав згоду на участь у такій експертизі.

Така позиція суду також узгоджується із вимогами частини другої статті 28 Конституції України за якою жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам.

Верховний Суд також враховує статтю 105 ЦПК України, за якою призначення такої експертизи не є обов`язком суду у спірних правовідносинах.

Висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом з іншими доказами за правилами, встановленими статтею 89 ЦПК України (стаття 110 ЦПК України)».

3. Поліграфолог, який залучається для проведення відповідної експертизи, має бути включений до Реєстру атестованих судових експертів та мати кваліфікацію судового експерта. [23]

У **постанові Київського апеляційного суду від 12.01.2022** (справа № 753/17440/17, провадження № 22-ц/824/975/2022), суд виснував: *«Надане позивачем за зустрічним позовом дослідження не відповідає вимогам закону, оскільки експерт Шкляренко В.М., який його проводив, не попереджався про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а також вказаний експерт не входить до Реєстру судових експертів, не має свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, а тому зазначений документ не можна вважати належним та допустимим доказом в розумінні статей 76-80 ЦПК України».*

У **постанові КЦС ВС від 25.05.2020** (справа № 475/793/17, провадження № 61-19975св18), суд зазначив: *«Суди попередніх інстанцій правильно не взяли до уваги висновок експертного дослідження від 31 жовтня 2017 року № 04/10-17 з посиланням на те, що вказане дослідження не відповідає вимогам закону, оскільки експерт ОСОБА_5 , який його проводив, не попереджався про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а також експерт не входить до Реєстру судових експертів, не має свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, а тому зазначений документ не можна вважати належним та допустимим доказом в розумінні статей 76-80 ЦПК України».*

4. У клопотанні про призначення експертизи має бути вказано суб’єктів проведення такої експертизи із зазначенням їх кваліфікації, вказано відносно кого буде проведене таке дослідження.[23]

В **ухвалі Жидачівський районний суд Львівської області від 12.11.2021** (справа № 443/1665/18, провадження № 2/443/239/21), суд відмовляючи у призначенні експертизи, зазначив: *«Окрім того, представником позивачки ОСОБА_1 адвокатом Лукою Т.М. не зазначено установу, в якій має проводитися дана експертиза, а також доказів, чи мають право ті чи інші експерти кваліфікацію та технічну можливість проводити судову психологічну експертизу з використанням поліграфа в межах питань, зазначених в клопотання та не зазначено з якими особами необхідно провести дану експертизу».*

5. Така експертиза може бути призначена на будь-якій стадії провадження та проведена у т.ч. і за зверненням зацікавленої сторони:

В **ухвалі Зміївського районного суду Харківської області від 03.10.2019** (справа № 621/1609/19, провадження № 2/621/826/19), суд, розглядаючи клопотання про призначення експертизи під час судового розгляду, зазначив: «*Клопотання позивача ОСОБА_1 про надання доказів на стадії судового розгляду по суті, а саме можливість звернення з клопотанням про призначення судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфу задовольнити».*

В **ухвалі Решетилівського районного суду Полтавської області від 21.02.2022** (справа № 546/985/20, провадження № 2/546/101/21), суд зазначив:

«Так, ст. 106 ЦПК України, передбачено можливість проведення експертизи на замовлення учасників справи.

Частиною 6 ст. 106 ЦПК України зазначено, що експерт, який склав висновок за зверненням учасника справи, має ті самі права і обов`язки, що й експерт, який здійснює експертизу на підставі ухвали суду. Згідно з ч. 5ст. 106 ЦПК України у висновку експерта повинно бути зазначено, що висновок підготовлено для подання до суду, та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

У вказаному висновку експерта № 8415/22120 зазначено, що він підготовлений для подання до суду, а також міститься відмітка експерта про

обізнаність із кримінальною відповідальністю за статтями 384, 385 КК України.

Отже, суд приймає висновок експерта як належний та допустимий доказ по справі».

В **ухвалі Суворовського районного суду м. Одеси від 01.06.2023** (справа № 523/2663/23, провадження № 2/523/2268/23), суд зазначив:

«…якщо ОСОБА_2 бажав пройти таке дослідження, то відсутні об`єктивні дані вважати, що він була позбавлений права (можливості) бути учасником судово-психологічної експертизи із застосуванням комп`ютерного поліграфа та надати до суду, як доказ в обгрунтування його заперечень проти позову, відповідний висновок експерта, складений на замовлення учасника справи (ст. 106 ЦПК України)».

6. Застосування поліграфа у цивільному процесі за відсутності спеціального нормативно-правового акта регулюється положеннями Конституції України.[23]

У **постанові Рівненського апеляційного суду від 04.04.2019** (справа № 559/2218/17, провадження № 22-ц/4815/414/19), суд дійшов такого висновку:

«Оскільки окремого чи спеціального закону щодо використання поліграфа в цивільному процесі поки немає, то використання поліграфа в Україні здійснюється на підставі норм Конституції України.

У ст. 28 Конституції України зазначається: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам». Використання поліграфа в даному випадку підпадає під визначення «інші досліди».

У ст. 32 Конституції України закріплено: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди».

Дослідження на поліграфі ОСОБА_4 пройшла за вільним своїм бажанням та з власної ініціативи поширила отриману конфіденційну інформацію про себе.

Отже, виходячи з норм ст.76-78 ЦПК України, місцевий суд обґрунтовано прийняв дослідження на поліграфі, як доказ підтвердження правдивості показань ОСОБА_4 щодо обставин виниклих між сторонами правовідносин, а саме боргових, а не інвестиційних чи яких інших майнових».

7. Обставини, які планується перевірити за допомогою поліграфа мають входити до предмету доказування.[23]

В **ухвалі Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 20.08.2020** (справа № 203/596/20, провадження № 2/0203/565/2020), суд, відмовляючи у призначенні експертизи, дійшов такого висновку: *«…відповідно до ч.2 ст. 77 ЦПК України предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.*

Разом з тим, з огляду на питання, відповіді на які, просить отримати представник відповідача шляхом проведення психологічної експертизи, а також на те, що відповідно до п.6.8. розділу VI «Психологічна експертиза» Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в результаті проведення такої експертизи можливо отримати лише орієнтовну інформацію (щодо ступеня ймовірності повідомленої інформації, повноти наданої інформації, уявлень про певну подію), обставини правдивості наданих сторонами показань на досудовому слідстві за фактом ДТП, яке завершено постановленням судом ухвали про закриття кримінального провадження з нереабілітуючих підстав, не входять до предмету доказування у цивільній справі про відшкодування шкоди, завданої в результаті вчинення такого ДТП та не мають значення для встановлення вини такої особи».

8. Судово-психологічна експертиза щодо визначення емоційного стану особи не потребує використання із цією метою поліграфа.[23]

В **ухвалі Закарпатського апеляційного суду від 27.02.2020** (справа № 299/1523/16-ц, провадження № 22-ц/4806/55/20), суд відмовляючи у призначенні експертизи, зазначив:

«Психологічне дослідження емоційного стану особи не передбачає проведення опитування з використанням поліграфу…Зважаючи на викладене, колегія суддів не вбачає підстав для задоволення клопотання про призначення у справі додаткових експертиз».

9. Використання поліграфа у якості доказу не передбачено, його можна використовувати у вузькому професійному колі. Також відсутній єдиний нормативно-правовий документ, який би визначав проведення такої експертизи.

В **ухвалі Дружківського міського суду Донецької області від 26.07.2023 (с**права № 229/989/23, провадження № 2/229/790/2023),

суд відмовляючи у призначенні експертизи, суд дійшов схожих висновків про те, що

«використання поліграфа як джерела вірогідної інформації про особу можливе лише у вузькому професійному колі, – Інструкція щодо застосування комп`ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2004 року № 842, Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 року № 449, Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08грудня 2016року №1285 тощо. А тому відсутні підстави для призначення відповідної експертизи».

10. Відсутня методика застосування поліграфа під час проведення судово-психологічної експертизи.[23]

У **постанові Хмельницького апеляційного суду від 12.02.2020** (справа № 676/2699/19, провадження № 22-ц/4820/397/20), суд дійшов такого висновку:

«…призначаючи у справі судово-психологічну експертизу (в тому числі із застосуванням комп`ютерного поліграфа), суд першої інстанції не врахував, що порядок та умови проведення судових експертиз врегульовані Законом України «Про судову експертизу». Проте, в Реєстрі методик проведення

судових експертиз, відсутня Методика використання комп`ютерного поліграфу при проведенні окремих видів судових психологічних експерти Тому колегія суддів вважає за доцільне виключити посилання суду на застосування поліграфа при проведенні судовопсихологічної експертизи.

Ухвалу Кам`янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 04 листопада 2019 року змінити, виключивши посилання суду на застосування поліграфа при проведенні судово-психологічної експертизи та виключити з переліку питань, поставлених на вирішення експертизи питання під №3 та під №4.»

11. Пояснення та показання особи має право сприймати виключно безпосередньо суд.[23]

В **ухвалі Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 23.08.2023** (справа № 335/4589/22, провадження № 2/335/204/2023), суд зазначив:

«Достовірність показань особи є предметом оцінки виключно суду, а не психологічної експертизи із застосуванням спеціального технічного засобу комп`ютерного поліграфа. Чинним цивільним процесуальним законодавством не передбачено перевірку показань учасника справи із застосуванням спеціального технічного засобу поліграфу та використання отриманих даних як доказу».

12. Суд не може покласти на учасника справи обов`язок пройти опитування із застосуванням комп’ютерного поліграфа.[23]

В **ухвалі Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 04.08.2020** (справа № 201/11483/19, провадження № 2/201/789/2020), суд зазначив:

«…суд не може покласти на учасника справи обов`язок пройти опитування із застосуванням комп`ютерного поліграфа, оскільки це є виключно його правом».

13. Суд не може допитувати осіб із застосуванням поліграфа.[23]

В ухвалі Шишацького районного суду Полтавської області від 24.12.2020 (справа № 551/1066/19, провадження № 2/551/59/20), суд зазначив:

«Клопотання про допит відповідача ОСОБА_2 з використанням поліграфа знято позивачем та не може бути задоволено судом оскільки такий вид допиту не передбачений вимогами ЦПК України, крім того відповідно до положень ст. 92 ЦПК сторони можуть бути допитані в якості свідків лише за їх згодою, а відповідач такої згоди суду не надавала».

14. Судова практика щодо оцінки результатів застосування комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) на загальних умовах разом із іншими доказами (суд не висуває жодних застережень).[23]

У **постанові Київського апеляційного суду від 02.08.2022** (справа № 757/63454/19-ц, провадження № 22-ц/824/3653/2022), суд зазначив:

«Також колегія суддів уважає, що суд першої інстанції вірно не взяв до уваги доводи представника відповідача про те, що висновок експерта № 03110/031-Я від 31 жовтня 2019 року за результатами проведення психологічної експертизи (опитування із застосуванням спеціального технічного пристрою - комп`ютерного поліграфа) не є доказом згідно цивільного процесуального законодавства України, оскільки, оцінюючи вказаний висновок експертизи, суд першої інстанції правильно зазначив, що цивільне процесуальне законодавство не містить виключного переліку даних, які можуть бути доказами. З метою повного і всебічного розгляду справи суд повинен дати оцінку кожному наявному у матеріалах справи доказу з точки зору його належності, допустимості та достовірності. У зв`язку з цим висновок психологічної експертизи підлягає оцінці і перевірці судом у сукупності із іншими доказами у справі та підлягає оцінці у порядку, передбаченому ч. 1 ст. 80, ст. 89 ЦПК України.

До висновку експерта Ясінського О.М. №03110/031-Я від 31 жовтня 2019 року за результатами проведення психологічної експертизи було додано докази на підтвердження кваліфікації експерта та якості використаного обладнання, а саме, копію технічного паспорту на комп`ютерний поліграф та сертифікат

відповідності до нього, копії документів, що підтверджують кваліфікацію експерта, стаж експертної роботи, наявність профільної освіти».

У **рішенні Печерського районного суду м. Києва від 20.08.2020** (справа № 757/38771/17-ц, провадження № 2-568/20), суд зазначив:

«Висновок експертного дослідження №22411/22412/19-61 від 11.10.2019 року не є висновком експертизи в розумінні ст. 102 ЦПК України та оцінюється судом в якості письмового доказу. Добровільне проходження свідком такого експертного дослідження свідчить про його добросовісність та спростовує доводи представника відповідача про недостовірність показань наданих свідком ОСОБА_15 в судовому засіданні».

У **постанові Хмельницького апеляційного суду від 27.01.2021** (справа № 646/2577/19, провадження № 22-ц/818/1337/21), суд дійшов висновку про те, що:

«…висновок експертного психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа № 9578 від 19 червня 2020 року щодо результатів психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у ОСОБА_1 за своїм змістом є письмовим доказом, який підтверджує достовірність його показань свідка, а не письмовим доказом на підтвердження наведених ним заперечень проти позову про безгрошовість позики у розумінні вимог вказаної норми ч. 1 ст. 218 ЦК України».[23]

Таким чином, судова практика щодо використання результатів застосування комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) свідчить про його активне використання під час досудового розслідування, а його результатів у якості доказу у кримінальному та цивільному судочинстві.

Разом із тим, нормами КПК не передбачена можливість перевірки правдивості показань особи із застосуванням поліграфа (детектора брехні) або прийняття судом в якості доказу отриманих таким чином відомостей, які носять орієнтовний характер. На сьогодні реалізовано можливість використовувати поліграф лише у вузькому професійному колі. Ураховуючи викладене, уважаємо, що результати використання поліграфа не є доказами у розумінні

ст. 84 КПК, та у кримінальному провадженні вони можуть бути використані лише у сукупності з іншими належними та допустимими доказами.

Щодо можливості використання поліграфа у цивільному процесі, ураховуючи відсутність у ЦПК прямої на це вказівки, уважаємо, що поліграф може бути використаний у цивільному процесі, на будь-якій його стадії, лише за умови проведення відповідної судово-психологічної експертизи із використанням поліграфа, як за рішенням суду, так і на замовлення сторін, атестованим судовим експертом, включеним до Реєстру атестованих судових експертів, виключно у випадках надання згоди особою щодо якої буде проведено таку експертизу та виключно щодо питань. Які становлять предмет спору. У такому разі результати одержані внаслідок проведення такої експертизи є доказом та повинні бути розглянуті та оцінені судом у сукупності з іншими належними та допустимими доказами. У випадку не додержання вказаних застережень, опитування на поліграфі, проведені спеціалістами-поліграфологами, які не є атестованими судовими експертами, не можуть розглядатись у якості доказів судом, однак, цілком можуть бути використані для позасудового врегулювання спорів, в професійній сфері, зокрема, під час прийому працівників на роботу чи проведення службових розслідувань та перевірок.

Разом із тим, із метою використання поліграфа як доказу під час судового розгляду, уважаємо, що необхідно розробити окремий нормативно-правовий акт за участі психологів-поліграфологів, який би передбачив методику застосування поліграфа під час проведення судово-психологічної експертизи, випадки, у яких проводиться така експертиза, чітко визначити суб’єктів, коло питань, які підлягають з’ясуванню в такий спосіб.

3.2. Рекомендації щодо практичного поєднання психодіагностичних, профайлінгових та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи під час рекрутингу

У контексті практичного застосування психодіагностичних, профайлінгових та поліграфологічних методів виявлення правдивості особи, істинності її мотивів та прихованої інформації під час підбору персоналу, пропонуємо у процесі рекрутингу застосовувати такий алгоритм їх застосування.

Найперше, на момент подання кандидатом відповідного пакету документів (етап виявлення наміру), здійснити пошук відповідної інформації про кандидата в мережі Інтернет, зокрема, але не виключно, аналізуючи існуючі профілі в соціальних мережах, акаунти на You Tube тощо.

Уважаємо, що фото та відеозаписи, які викладає кандидат, пости, які він публікує містять величезний масив інформативних відомостей, які, у разі застосування методу психодіагностичного аналізу даних та методу спостереження (оскільки лише спостерігаючи деякий час за активністю особи в мережі Інтернет можливо об’єктивно оцінити пов’язаний із такою особою та створюваний нею контент), може надати інформацію про особистісні характеристики особи, та забезпечить формування попередньої оцінки кандидата, та потенційно може стати основою для вибору відповідних методів психодіагностики (можна сформувати питання, які будуть включені до переліку питань, що будуть поставлені кандидату під час передтестової, т.з. «стимулюючої» бесіди (до опитування на поліграфі) та ляже в основу розробки відповідного опитувальника для подальшого опитування за допомогою поліграфа. Це потенційно може стати першим етап щодо відсіювання неперспективних кандидатів.

Наступним етап, на наше переконання, має бути застосування щодо кандидата, який успішно пройшов етап виявлення наміру та задовольняє вимоги роботодавця щодо пакету поданих документів, освіти та досвіду роботи,

поміж виконання інших кваліфікаційних оцінювань, психодіагностичного тестування, зокрема, тесту «MMPI-2» та подальша бесіда із психологом, який застосовуючи інструменти профайлінгу та співставляючи отримані від тестування дані із повідомленою кандидатом під час такої бесіди інформацією зможе оцінити ступінь його відвертості.

На завершальному етапі доцільно застосувати поліграф, використанню якого має передувати передтестова бесіда.

На наше переконання, саме таке комплексне послідовне поєднання буде найінформативнішим у контексті виявлення нещирості потенційного співробітника, надасть можливість виявити його слабкості та сильні сторони, та зважаючи на тривалість та значну вартість, є виправданим та необхідним заходом у пошуку доброчесних, відвертих та надійних працівників.

3.3. Рекомендації до створення опитувальника для проведення опитування з використанням комп'ютерного поліграфа під час рекрутингу

Передтестова бесіда та безпосередньо саме опитування із використанням комп'ютерного поліграфа є невід'ємними складовими процесу детекції нещирості особи із застосуванням інструментальної методики поліграфа.

У цьому контексті результативність вказаного методу напряму залежить від кола та змісту питань, які будуть поставлені опитуваній особі, їх послідовності та інтерпретації одержаних результатів.

Уважаємо за можливо та доцільне запропонувати наступну послідовність питань (залежно від цілей та мети проведення), які потенційно можливо застосувати під час проведення опитування особи із використанням комп'ютерного поліграфа під час рекрутингу (перелік питань по кожному нижче наведеному блоку питань є відкритим і корелюється залежно від цілей і завдань ректрутингу, характеру потенційно виконуваної особою робити у разі її призначення на посаду, обсягу повідомленої інформації та наданих документів. а також кількістю виявлених розбіжностей:

1. Блок питань, спрямованих на встановлення правдивості повідомленої особою інформації щодо особистісних характеристик, навчання та професійного минулого на основі резюме чи анкети;

1.1. питання щодо наданих особою особистих документів, їх справжності та змісту ;

1.2. питання щодо походження особи, її особистісного розвитку та становлення;

1.3. питання щодо складу сім'ї та родинних стосунків;

1.4. питання щодо хобі, інтересів, способів проведення дозвілля;

2. Блок питань, які спрямовані на виявлення залежностей (наркоманії, алкоголізму, ігроманії тощо) та прихованих проблем зі здоров'ям (психічні розлади);

2.1. ставлення до вживання психоактивних речовин, наркотичних засобів, прекурсорів, випадки вживання в минулому, причини такого вживання;

2.2. ставлення до алкоголю, періодичність вживання та мотивація для такого вживання алкоголю;

2.3. існуючі психічні розлади, факти лікування (стаціонарного перебування) у психіатричних закладах, виявлення тривожності, депресії тощо;

3. Блок питань, щодо виявлення можливого вчинення особою правопорушень (у т.ч. злочинів);

3.1. питання щодо вчинення адміністративних правопорушень;

3.2. питання щодо вчинення кримінальних правопорушень, у .т.ч. злочинів;

3.3. питання щодо виявлення істинного психічного ставлення особи до вчинених діянь, ступінь розкаяння, усвідомленість винуватості, з'ясування висновків. Які зробили для себе особа;

4. Блок питань щодо встановлення істинних мотивів для працевлаштування, причин звільнення із попередніх місць роботи та факторів ризику на робочому місці:

4.1. питання щодо минулих робочих місць (причини звільнення, як складались відносини із керівництвом та колегами, чи влаштовували оплата, умови тощо);

4.2. питання для виявлення мотивів для зміни роботи та чому особа хоче працювати у Вашій фірмі (державному органі);

4.3. питання щодо виявлення правдивості тверджень щодо робочих цінностей та ідеалів;

4.4. питання, спрямовані на виявлення потенційних ризиків у разі призначення на посаду.

Приклад указаного опитувальнака із можливим (але не вичерпним) колом питань наведено у Додатку Б.

Упровадження указаного універсального опитувальника потенційно зможе покращити якість рекрутингового процесу та пришвидшить процес перевірки кандидатів, що забезпечить роботодавцям доброчесних, кваліфікованих та мотивованих працівників.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На підставі здійсненого емпіричного аналізу релевантної судової практики, нами запропоновано рекомендації щодо можливостей та правильності використання комп’ютерного поліграфа та отриманих із його допомогою результатів у суді, виокремлено критерії, додержання яких забезпечить прийняття судом результатів щодо ступеня правдивості особи у кримінальному та цивільному судочинстві.

Так, судова практика щодо використання результатів застосування комп’ютерного поліграфа (детектора брехні) свідчить про його активне використання під час досудового розслідування, а його результатів у якості доказу у кримінальному та цивільному судочинстві.

Разом із тим, нормами КПК не передбачена можливість перевірки правдивості показань особи із застосуванням поліграфа (детектора брехні) або

прийняття судом в якості доказу отриманих таким чином відомостей, які носять орієнтовний характер. На сьогодні реалізовано можливість використовувати поліграф лише у вузькому професійному колі. Ураховуючи викладене, уважаємо, що результати використання поліграфа не є доказами у розумінні ст. 84 КПК, та у кримінальному провадженні вони можуть бути використані лише у сукупності з іншими належними та допустимими доказами.

Щодо можливості використання поліграфа у цивільному процесі, ураховуючи відсутність у ЦПК прямої на це вказівки, уважаємо, що поліграф може бути використаний у цивільному процесі, на будь-якій його стадії, лише за умови проведення відповідної судово-психологічної експертизи із використанням поліграфа, як за рішенням суду, так і на замовлення сторін, атестованим судовим експертом, включеним до Реєстру атестованих судових експертів, виключно у випадках надання згоди особою щодо якої буде проведено таку експертизу та виключно щодо питань. Які становлять предмет спору. У такому разі результати одержані внаслідок проведення такої експертизи є доказом та повинні бути розглянуті та оцінені судом у сукупності з іншими належними та допустимими доказами. У випадку не додержання вказаних застережень, опитування на поліграфі, проведені спеціалістами-поліграфологами, які не є атестованими судовими експертами, не можуть розглядатись у якості доказів судом, однак, цілком можуть бути використані для позасудового врегулювання спорів, в професійній сфері, зокрема, під час прийому працівників на роботу чи проведення службових розслідувань та перевірок.

Разом із тим, із метою використання поліграфа як доказу під час судового розгляду, уважаємо, що необхідно розробити окремий нормативно-правовий акт за участі психологів-поліграфологів, який би передбачив методику застосування поліграфа під час проведення судово-психологічної експертизи, випадки, у яких проводиться така експертиза, чітко визначити суб’єктів, коло питань, які підлягають з’ясуванню в такий спосіб.

Запропоновано та обґрунтовано практичне впровадження поєднання та одночасного застосування психодіагностичного тестування, зокрема, тесту MMPI-2 із подальшою перевіркою такої особи за допомогою комп’ютерного поліграфа для оцінки ступеня його відвертості.

Було розроблено та запропоновано опитувальник для використання у процесі рекрутингу під час проведення перевірки потенційних кандидатів за допомогою комп’ютерного поліграфа.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження, шляхом виконання поставлених завдань, нами було досягнуто мети дослідження.

Визначено теоретичні засади застосування інструментальних та не інструментальних методів діагностики відвертості особи.

Так, нині діагностика відвертості особи охоплює всі сфери суспільного життя, методики виявлення нещирості особи впроваджені в процедури рекрутингу, їх використовують під час проведення службових розслідувань, під час розслідування злочинів, у контррозвідувальній діяльності, під час вирішення різного роду сімейних суперечок та шлюбних спорів, для спростування чи підтвердження фактів подружніх зрад тощо.

Установлено психологічну сутність та співвідношення таких понять (філософських категорій) як «неправда», «брехня», «відвертість», «нещирість», «правдивість», зокрема: (1) поняття «брехня» та «неправда» з одного боку, та (2) поняття «відвертість», «правдивість», «нещирість» з іншого боку, як властивості особи, є синонімами та можуть застосовуватись незалежно одне від одного, при цьому, позначаючи одні й ті ж самі явища, а тому вони можуть застосовуватись одночасно на позначення одне одного.

Визначено передумови виникнення брехні як соціального явища, до яких сукупно відносяться: біологічні чинники, соціальні чинники, особистісні чинники, ситуативні чинники, та емоції, що постійно супроводжують людину.

Визначальними, на наше переконання, мотивами щодо нещирості особи можуть бути її бажання отримати власний зиск як економічний, так іншого роду (приховання причетності до злочинної діяльності, існування залежностей, істинні причини звільнення з попереднього місця роботи).

Висунено припущення, що основною метою нещирої особи є введення інших людей в оману задля одержання власної вигоди.

Проаналізовано еволюційний шлях розвитку методів діагностики нещирості особи, від здійснення різного роду випробувань особи за допомогою

побутових речей, до використання із цією метою наукових теорій, методик та спеціальних приладів, які реєструють фізіологічні зміни в тілі людини.

Визначено, що нині діагностика відвертості особи активно використовується як у державному секторі (правоохоронні органи – Національна поліція України, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки; інші силові структури – Управління державної охорони, Служба судової охорони, Служба зовнішньої розвідки, Національна гвардія України, Збройні сили України), так і в приватному секторі (рекрутниг; службові розслідування на підприємствах, установах та організаціях; виявлення подружніх зрад; установлення істини в судових спорах щодо боргових зобов'язань), що свідчить про існуючий запит суспільства та держави на вирішення проблеми щирості людини як в особистому житті, так і в публічній сфері.

Здійснено дослідження психодіагностичних та поліграфологічних методик, застосовних для діагностики відвертості особи, зокрема, інструментарієм опитувальника «MMPI-2» та опитувальника «Mini-Mult".

На прикладі тесту «MMPI-2» та тесту «Mini-Mult», було визначено можливість та перспективи застосування інструментарію вказаного психодіагностичного методу в цілях детекції нещирості особи, а також визначено актуальні методики поліграфологічної детекції нещирості особи.

Проаналізовано та обгрунтовано можливість, перспективи та доцільність поєдання психодіагностичних (на прикладі тесту «MMPI-2» та тесту «Mini-Mult») та поліграфологічних методів діагностики відвертості особи під час діяльності із підбору персоналу та розслідування злочинів.

На підставі здійсненого емпіричного аналізу релевантної судової практики, нами запропоновано рекомендації щодо можливостей та правильності (послідовності) використання комп'ютерного поліграфа та отриманих із його допомогою результатів у суді, виокремлено критерії,

додержання яких забезпечить прийняття судом результатів щодо ступеня правдивості особи у кримінальному та цивільному судочинстві.

Установлено, що судова практика щодо використання результатів застосування комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) свідчить про його активне використання під час досудового розслідування, а його результатів у якості доказу у кримінальному та цивільному судочинстві.

Разом із тим, нормами КПК не передбачена можливість перевірки правдивості показань особи із застосуванням поліграфа (детектора брехні) або прийняття судом в якості доказу отриманих таким чином відомостей, які носять орієнтовний характер. На сьогодні реалізовано можливість використовувати поліграф лише у вузькому професійному колі. Ураховуючи викладене, уважаємо, що результати використання поліграфа не є доказами у розумінні ст. 84 КПК, та у кримінальному провадженні вони можуть бути використані лише у сукупності з іншими належними та допустимими доказами.

Щодо можливості використання поліграфа у цивільному процесі, ураховуючи відсутність у ЦПК прямої на це вказівки, уважаємо, що поліграф може бути використаний у цивільному процесі, на будь-якій його стадії, лише за умови проведення відповідної судово-психологічної експертизи із використанням поліграфа, як за рішенням суду, так і на замовлення сторін, атестованим судовим експертом, включеним до Реєстру атестованих судових експертів, виключно у випадках надання згоди особою щодо якої буде проведено таку експертизу та виключно щодо питань. Які становлять предмет спору. У такому разі результати одержані внаслідок проведення такої експертизи є доказом та повинні бути розглянуті та оцінені судом у сукупності з іншими належними та допустимими доказами. У випадку не додержання вказаних застережень, опитування на поліграфі, проведені спеціалістами-поліграфологами, які не є атестованими судовими експертами, не можуть розглядатись у якості доказів судом, однак, цілком можуть бути використані для позасудового врегулювання спорів, в професійній сфері, зокрема, під час

прийому працівників на роботу чи проведення службових розслідувань та перевірок.

Разом із тим, із метою використання поліграфа як доказу під час судового розгляду, уважаємо, що необхідно розробити окремий нормативно-правовий акт за участі психологів-поліграфологів, який би передбачив методику застосування поліграфа під час проведення судово-психологічної експертизи, випадки, у яких проводиться така експертиза, чітко визначити суб'єктів, коло питань, які підлягають з'ясуванню в такий спосіб.

Запропоновано та обґрунтовано практичне впровадження поєднання та одночасного застосування психодіагностичного тестування, зокрема, тестів MMPI-2 та Mini-Mult із подальшою перевіркою такої особи за допомогою комп'ютерного поліграфа для оцінки ступеня його відвертості.

Було розроблено та запропоновано авторський опитувальник для використання у процесі рекрутингу під час проведення перевірки потенційних кандидатів за допомогою комп'ютерного поліграфа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В., Ткаченко В.В.: збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. – 234 с.

2. Блінов О. А. Психологічне забезпечення переговорного процесу : навч. посіб. Київ : НАУ, 2013. 248 с.

3. Застосування поліграфів у професійному кадровому відборі до правоохоронних органі в України [Текст]: метод. посіб./ Мотлях О.І., Корж Є.М., Куценко Д.В. К.: Освіта України, 2019. 144 с.

4. Кабанець О.О. Поняття комп'ютерного поліграфа та сфера його застосування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності – Одеса : ОДУВС, 2023.

5. Кабанець О.О. Використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні через призму судової практики: Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти / [Наукова редакція: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль Херсон: Посвіт, 2023.

6. Корольчук М.С. Психодіагностика: Навчальний посібник. К.: Ельга Ніка-Центр, 2004. 399 с.

7. Корольов Д.К. Психологічна оцінка персоналу. Навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 160 с.

8. Кримінологія: Підручник/ За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.

9. Линник О.В. Використання поліграфа для розкриття злочинів (історико-правови аспекти) / О.В. Линник // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 4(59). – 2012.

10. Національний класифікатор професій України ДК: 003 «Класифікатор професій», Код 2144.2 «експерт-поліграфолог», введено в дію наказом Держспоживстандарту України № 237 від 28 лип. 2010 р.

11. Основи біомедичного радіоелектронного апаратобудування: навч. посіб./ [Злепко С.М., Павлов С.В., Коваль Л.Г. та ін.] Вінниця: ВНТУ, 2011. 133 с.

12. Основи профайлінгу: навчально-методичний посібник / О-753 Н.О. Федчун, Л.І. Аркуша, НУ «ОЮА». Одеса: Юридична література, 2023. 56 с.

13. Основи поліграфології [Текст]: лекц. курс / Мотлях О.І. К.: Нац. академ. внутр. справ Освіта України, 2019. 46 с.

14. Психофізіологія. Навчальний посібник. К: Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.

15. Знаков В.В. Неправда, брехня та обман як проблеми психології розуміння. Питання психології. 1993. № 2. С. 9–16.

16. Ліпман О., Адам Л. Брехня в праві: монографія / предисл. та пров. А. Є. Брусиловський. Харків : Юрид. вид-во України, 1929. 189 с.

17. Шаповалов В.А. Методи психологічної оцінки достовірності інформації: методичний посібник / В. А. Шаповалов. К.: Освіта України, 2016. 168 с.

18. Штерн В. Вивчення показань свідків. Проблеми з психології. Брехня і показання свідків. 1922. Вип. 1. С. 40-72.

19. Anderson N. Relationships between Practice and Research in Personnel Selection: Does the Left Hand Know What the Right Is Корольов Д. К. Психологічна оцінка персоналу 145 Doing? // The Blackwell Handbook of Personnel Selection / Neil Anderson. Malden, 2005. P. 1—24;

20. Gatewood R. D. Human Resource Selection / Robert D. Gatewood, Hubert S. Field. Orlando : The Dryden Press, 1990. 686 p.;

21. Альфред Біне. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D1%8C%D1%84%D1%80%D0%B5%D0%B4_%D0%91%D1%96%D0%BD%D0%B5;

22. Барко В.І., Барко В.В., Макаренко П.В. «МОЖЛИВОСТІ АДАПТОВАНОГО УКРАЇНОМОВНОГО ОПИТУВАЛЬНИКА «МІНІ-МУЛЬТ» ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В РОБОТІ З ПЕРСОНАЛОМ ПОЛІЦІЇ». URL: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/275840/274306;

23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Page/2;

24. Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text;

25. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text;

26. Інструкція з організації та проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у діяльності Національного антикорупційного бюро України.URL:https://nabu.gov.ua/sites/default/files/page_uploads/24.06/nakaz_3.pdf;

27. Інструкція про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-21#Text;

28. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text;

29. Історія поліграфа (детектора брехні). URL: http://polygraph-west.com.ua/history_ua.php;

30. Кабанець О.О. Використання комп’ютерного поліграфа як доказу у кримінальному провадженні через призму судової практики» (статтю опубліковано на сайті Вищої школи адвокатури, шляхом створення окремого буклету).URL:https://drive.google.com/file/d/1o6mQN6NWxKNkNvvEKv0opLQOxsjhSboi/view?fbclid=IwAR1uW9j0BGmSPdfL3aHVQsq0KF_WO3YJHXltO-0b-hsmenlEBFP7EDoBI1w;

31. Кабанець О.О. Використання комп’ютерного поліграфа як доказу у цивільному провадженні через призму судової практики» (статтю опубліковано на сайті Вищої школи адвокатури, шляхом створення окремого буклету). URL: https://drive.google.com/file/d/1SYGRGqaVTiM6mSZup0otbkykTfDZ7awi/view;

32. Касьянова С.Б. Дослідження емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціономічних професій. Науковий огляд № 6(59), 2019. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/1878-7303-1-PB.pdf;

33. Міннесотський багатоаспектний особистісний опитувальник. URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/mmpi-2/;

34. Основи філософських знань: посібник. URL: http://subject.com.ua/philosophy/ osnovi/180.html;

35. Правда та міфи про поведінку брехуна. URL: https://academy.profiler-plus.com.

36. Поліграф у кримінальному провадженні: наскільки доцільно. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/poligraf-v-kriminalnomu-provadzhenni-naskilki-docilno.html;

37. Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text;

38. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text;

39. Профайлінг: як навчитися розбиратися в людях. URL: https://eko.org.ua/profajling-yak-navchitisya-rozbiratisya-v-lyudyax;

40. Психодіагностика: навчальний посібник дл студентів вищих навчальних закладів / І.М. Галян. К.: Академвидав, 2009. - 464 с. URL: https://pidru4niki.com/13761025/psihologiya/predmet_zavdannya_psihodiagnostiki;

41. Псилогіс – енциклопедія практичної психології. URL: http://psychologis.com.ua/MMPI_vvp.htm;

42. Словник.ua Неправда. URL:

https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0;

43.Фізіогноміка.URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%96%D0%B7%D1%96%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0;

44. Френсіс Гальтон. URL: http://www.psy-center.com.ua/rus-classic/view-049/galton-frensis-chelovek-uchenyy-lyudi.html